

TANULMÁNYOK

FARKAS MÁRTON

AZ ELSŐ TŰZPRÓBA

Az Osztrák—Magyar Monarchia hadseregének veresége a Drina—Száva mentén 1914 augusztusában

Az ún. első Drina—Száva-menti csata (1914. augusztus 12—23.), a Szerbia megsemmisítését célzó hadjárat bevezető aktusa, az osztrák—magyar hadsereg első próbatétele volt, amely sikertelen kimenetelével nemcsak a Habsburg-birodalom nagyhatalmi tekintélyének megtépázását eredményezte, hanem a fegyveres erő harcerejének és -készségének megannyi gyengeségét is felmutatta.

Az alábbiakban megkíséreljük a Monarchia hadserege további sorsának alakulásában nagy szerepet játszó támadó hadművelet vázlatos, a történelmi valóságot és igazságot megközelíteni szándékolt ábrázolását.

A Szerbia elleni hadjárat előkészítése

Hadászati tervek, hadműveleti elgondolások

Az 1878-as Bosznia-Hercegovina-i okkupációt követő években az osztrák—magyar hadvezetőség egyre nagyobb figyelmet fordított az okkupációt csak nemzetközi kényszer hatása alatt elfogadó Szerbia katonai megsemmisítésére. A konkrét hadműveleti elgondolásokat 1882-től O. Potiorek vk. százados,¹ a hadvezetőség hadműveleti osztályának akkori munkatársa alakította ki. Potiorek abból a feltételezésből kiindulván, hogy a diplomácia, mindenekelőtt a Hármas Szövetség (Dreibund, 1879—1882) a Monarchiának a „szerb kérdés” megoldásában szabad kezet biztosít, az ősz fegyveres erő jelentős részét magában foglaló három osztrák—magyar hadsereg egyetlen hadműveletével elérhetőnek vélte Szerbia gyors lerohanását, mielőtt a várhatóan ellenséges nagyhatalmak érdemlegesen beavatkoznának. A három hadsereg közül kettő mérte volna a főcsapást a Drina és a Száva folyókon át a Valjevo—Užice vonalon, illetve a Morava völgyében, amelyet a Bosznia déli részén felvonultatott harmadik hadsereg északi irányú kiegészítő csapása követett volna abban az időpontban, amikor a szerb erők megrendülése a két osztrák—magyar hadsereg főcsapása

¹ *Oscar Potiorek* tábornagyról (1853—1933) a hadiiskola elvégzésétől tábornoki kinevezéséig (1898) szolgálati idejét a vezérkarnál töltötte, két rövid megszakítással, amely alatt század-, ill. zászlóaljparancsnokként szolgált a gyalogságnál. Alezredesként a hadműveleti osztály élére került, amelyet 6 éven át vezetett. 1898—1902 között a budapesti 64. gyalogdandár parancsnoka, 1902-ben a vezérkari főnök helyettese, 1903-ban altábornagy, 1906—1910 között a III. (Graz) hadtest parancsnoka, 1910-ben hadseregfelügyelő, 1912-től Bosznia-Hercegovina kormányzója. Az Osztrák—Magyar Monarchia hadserege letehetségesebb tábornokának tartották Fr. Conrad gyalogsági tábornok, a vezérkar főnöke mellett. Szoros kapcsolatok fűzték az uralkodó katonai irodájához, karrierjét Ferenc Ferdinánd trónörökös és köre vegyes érzelmekekkel szemlélte. Befolyásos pártolói révén a balkáni csapatok főparancsnokaként önállósította magát az AOK-tól és két sikertelen offenzívába hajszolta bele a rábizott osztrák—magyar erőket Szerbia ellen. 1914 decemberében leváltották és Klagenfurtba vonult vissza. A világháború alatt főbb szerepet nem játszott. Emlékirat-szerű visszaemlékezésében igyekezett elhárítani magáról a kudarcok miatti felelősséget.

következtében nyilvánvalóvá válik. Potiorek szerint a fő- és kiegészítő csapatok az egész szerb haderő bekerítését és megsemmisítését eredményezhették.

A vázolt hadműveleti elgondolásokat a 80-as, 90-es években a hadvezetés nemcsak magáévá tette, hanem a konkrét hadműveleti terveket is kidolgoztatta. Amikor a századforduló után a vezérkar élére Fr. Conrad tábornok került, Potiorek elgondolásait továbbra is alkalmazhatónak tartotta, annál is inkább, mivel az 1904—05-ös orosz—japán háború következményeként a Monarchia „szabad kezét” még inkább biztosítottak látta. E meggyőződését támasztotta alá Oroszország tartózkodó magatartása az 1908-as annexió idején, amelyet politikai és katonai körök egyaránt a cári birodalom katonai gyengeségeként értékelték.

Az annexió válság utáni években azonban a szemben álló imperialista blokkok háborús felkészülésének fokozódásával az orosz hadsereg újjászervezése is megindult, így a Szerbiával való lokális leszámolás esélyei egyre kisebbek lettek. A Monarchia katonai vezetése a cári Oroszország és Szerbia ellen egyidőben megvívandó kétfrontos háború dilemmája elé került, sőt a szövetséges Olaszország elleni háború lehetőségeit is számításba kellett vennie. A hadvezetés az elmondottak alapján két eshetőségre készült fel:

a) a Szerbia (és szövetséges Montenegro) elleni (lokális) háborúra (hadjáratra)

b) a Szerbia elleni háborúval egyidejű Oroszország (vagy Olaszország) elleni háborúra.

Az a) esetben a hadvezetés a Potiorek javasolta támadó hadjáratot indította volna meg az össz fegyveres erő mintegy háromhatodával, b) esetben, a Balkánt mellékhadszíntérnek tekintve, az össz fegyveres erő egyötödével védekezett volna, illetve elhárította volna a szerb haderő betörését akár Magyarország déli részébe, akár Bosznia-Hercegovinába.

Az eshetőségek mérlegelése döntött az alkalmazandó haderő konkrét elosztásában:

a) esetben (B = Balkáni háború) részleges mozgósítással kívánta fegyverbe szólítani a XIII. (zágrábi), XV. (szarajevói), XVI. (raguzai) hadtestet, továbbá a IV. (budapesti), VII. (temesvári), a VIII. (prágai) és a IX. (leitmeritzi) hadtestet. A hadvezetőség számítása szerint a hadtestek mozgósítása és frontra küldése az Oroszország (vagy Olaszország) elleni felvonulást nem zavarta volna, hiszen egyik hadtestkerület sem volt határos sem Oroszországgal (vagy Olaszországgal), sem a magyar uralkodó osztályok szemében veszélyes, de szövetséges Romániával.

b) esetben a hadvezetés a balkáni hadszíntéren az 5. és 6. hadseregből összevont minimális erőt kívánta felhasználni, elsősorban a Szerbiával és Montenegroval határos hadtest-kerületek állományát. Ezen elképzelés szerint a IV. (Budapest), VII. (Temesvár), VIII. (Prága) és IX. (Leitmeritz) hadtest, a haderő már eleve Oroszország ellen tervezett hadtesteit követve, az orosz frontra került volna. A jelzett négy hadtestet magába foglaló 2. hadsereget a hadvezetés „B” csoportnak, míg az utóbbiakat, összesen kilenc hadtestet, „A” csoportnak nevezte el.² A vezérkar vasúti irodájának álláspontja az volt, hogy az „A” és „B” csoport együttes kiszállítása az orosz hadszíntérre vasúttechnikailag megoldhatatlan, miért is a hadvezetés úgy döntött, hogy a „B” csoport — Oroszország hadba lépése esetén — előbb a déli, Szerbia elleni hadszíntérnek a számára az a) esetben kijelölt arcvonalszakaszára vonul fel s ennek megtörténte után kezdi meg az északi (orosz) hadszíntérre való elvonulást. E döntést a diplomáciai ve-

² „A” csoport: I. (Krakkó), II. (Bécs), III. (Graz), V. (Pozsony), VI. (Kassa), X. (Przemyszl), XI. (Lemberg), XI (yszeben), és XIV. (Innsbruck).

zetés, nemkülönben a magyar kormány, igen kedvezően fogadta. A vezető szervek ugyanis szilárdan meg voltak győződve arról, hogy a cári Oroszország haderejének lassú felvonulása miatt a „B” csoport (2. HDS.) az orosz hadszíntéren egyelőre nem fog hiányozni, sőt lehetővé válik olyan *offenzív* hadművelet, amely Szerbia gyors lerohanását eredményezi. Így a b) esettel kapcsolatos elgondolás már eleve egy támadó hadművelet konkrét tervévé nőhetne ki magát, jöllehet a hadvezetés Szerbia ellen csak védelmi hadműveletre gondolt.

A háborút közvetlenül megelőző időben a katonai vezetés számításában egyre inkább az „R” (Russland = Oroszország) háború került előtérbe, amely az általános mozgósítást és a Monarchia csaknem teljes hadipotenciáljának a cári Oroszországgal szembeni bevetését követelte meg. 1914. július 25-ig a Külügyminisztérium információi azonban Oroszország várható semleges magatartását sugallták, jöllehet a katonai hírszerzés adatai ennek ellenkezőjét bizonyították. Mivel a hadvezetés inkább hitt a Külügyminisztériumnak, mint saját szervének, az uralkodó július 25-én a részleges mozgósítást rendelte el, vagyis azon erőknek hadba szólítását, amelyek a Szerbiával és Montenegróval való gyors leszámolásra voltak hivatottak.

A részbeni mozgósítás menetében, annak 6. napján, július 31-én vált ismertté, hogy Oroszország július 29-én mozgósította nyugati katonai körzetét, majd július 30-án elrendelte az általános mozgósítást. A Monarchia július 31-én az általános mozgósítás kihirdetésével válaszolt. A cári Oroszországgal immár elkerülhetetlen háború megváltoztatta a hadseregfőparancsnokság (AOK = Armeoberkommando) Szerbiával kapcsolatos elgondolásait. Már augusztus 1-re döntés született arról, hogy a Duna—Száva mentén felvonuló 2. osztrák—magyar hadsereget — kirakodásának befejezte után — sürgősen az orosz harc-térre szállítják és a Balkánon maradó 5. és 6. hadsereget védelmi feladattal bízzák meg. Ennek megfelelően változtak meg a parancsnoklási viszonyok: az AOK (Frigyes főherceg hadseregfőparancsnok és Conrad gyalogsági tábornok, vezérkari főnök) az orosz hadszíntér hadműveletének irányítását vette át és az 5., 6. hadsereg főparancsnokává a 6. hadsereg parancsnokát, O. Potiorek tábornagyot, Bosznia—Hercegovina helytartóját nevezték ki. Ez utóbbi aktus augusztus 6-ig elhúzódott, feltehetőleg azért, mert az AOK figyelmét az Oroszország elleni felvonulás és hadüzenet túlságosan lekötötte.

Mivel a 2. hadsereg felvonulása a Duna—Száva mentén ezalatt tervszerűen folyt, mind az 5. hadsereg parancsnoka, L. Frank gyalogsági tábornok, mind O. Potiorek tábornagy ama feltevésben volt, hogy az AOK még az orosz hadszíntér érdemi hadműveleteinek megkezdése előtt a Szerbiával való gyors leszámolást tervezi. Ezt erősítette meg az AOK Op. Nr. 123. 1914. augusztus 3-i parancsa: „Szerbia elleni felvonulás általános mozgósítás dacára érvényben marad.” Potiorek nem sejtette, hogy a 2. hadsereg felvonulása technikai okok következménye és hogy az említett hadsereg lehető leggyorsabb elszállítása az északi frontra eldöntött kérdés.³

Potiorek augusztus 6-án kapta meg kinevezését a balkáni erők főparancsno-

³ A szemben álló felek hadászati terveiről, hadműveleti elgondolásairól a két világháború közti időben nagy mennyiségű irodalom látott napvilágot. A második világháborút követően a 60-as évek közepétől datálható az első világháború kérdésével foglalkozó elmélyült kutatás. A tanulmány a könyvtárnyi szakirodalomból néhány alapvető munkára támaszkodott, tekintettel arra, hogy a hadászati tervek, hadműveleti elgondolások problematikája ma már tisztázottnak tekinthető. Napjainkban is forrásértékű feldolgozás az Österreichs—Ungarns Letzter Krieg (ÖÜLK) I. kötete (2—680. o.), Wien, 1930.; A világháború 1914—1918. IV. k., Bp., 1929. (11—64. o.); *Julier Ferenc*: A világháború magyar szemmel. Bp., 1933. 14—27. o.; *Püch Jenő*: A világháború története. Bp., é. n. 67—82. o.; *Czékus Zoltán*: Az 1914—18. évi világháború összefoglaló története. Bp., 1930. 71—150. o.; *Nagy Vilmos*: Az 1914. évi szerbiai hadjárat. I. k. Bp., 1930.; *Galántai József*: Az első világháború. Bp., 1980. 170—173. o.; *R. Kizling*: Die hohe Führung der Heere Habsburg im Ersten Weltkrieg. Wien, é. n., 13—35. o.; *P. Kielmansegg*: Deutschland und der Erste Weltkrieg. Frankfurt/M., 1968. 49—69. o.; *H. Otto—K. Schmiedel*: Der Erste Weltkrieg. Berlin, 1977. 15—47. o.

kává. Ebből — nagy meglepetésére — az AOK megváltozott álláspontját olvasta ki:

„A Monarchia és Németország háborúja Oroszország és Franciaország ellen szükségessé teszi, hogy a 2. hadsereg az északkeleti hadszíntérre szállíttassék. A 6. hadseregparancsnokság vezetése alatt a balkáni hadszíntéren maradnak:

A 6. hadsereg a 40. honvédhadosztállyal

Az 5. hadsereg a közölt hadrendben (XIII. és VIII. hadtest.) Az 5. hadsereg kötelékébe lépnek ezen kívül: a Szerémségben: $\frac{1}{2}$ 7. hadosztály, a 6. vartüzérezetel I. és III. zászlóalja, Pétervárad biztonsági őrsége, a dunai hajóraj, műszaki csapatok, írásban következő utasítások szerint. A Bánságban a 107. népfelkelő dandár.”

„A balkáni haderők teljesítendő legalább minimális feladata⁴ az, hogy az ellenséges betöréseket a Monarchia területére, elsősorban azokat, amelyeknek iránya Bécs vagy Budapest, megakadályozza.

Hogy az 5. hadsereg előretörése az Alsó-Drinán át hadműveleti készsége elérése után, azaz augusztus 12-én megtörténik-e, vagy a hadsereg részei a Drinától nyugatra alkalmaztatnak, hogy az ellenséges előtörést oldalba támadják, a 6. hadsereg parancsnokságától függ.

A szerb előretörés elleni sikeres rajtaütés most legnagyobb jelentőséggel bírna.

A 2. hadsereg elszállítása Oroszország ellen előreláthatólag augusztus 18-án kezdődik. Addig a 2. hadsereg helyileg korlátolt közreműködésére a hadsereg-főparancsnokságnak javaslat tehető. Duna—Száva átkelés 2. hadsereg által nincs tervbe véve.

Lehetséges, hogy Bulgária Szerbia ellen hadba lép. Erre nézve végleges értesítés adott esetben következik.”⁵

A parancsot olvasva Potiorek tábornagy arra a következtetésre jutott, hogy a rendelkezésére álló 5. és 6. hadsereg, amelynek ereje (kb. 11 hadosztály) a hadászati védelem feladatainak ellátására túlságosan nagy, továbbá, mivel a 2. hadsereg elszállítása csak augusztus 18-ával kezdődik, s e napig e hadsereg „helyileg korlátolt közreműködésre” felhasználható (az AOK nem zárkózik el előle), tehát ha az 5. hadsereg hadműveleti készségét augusztus 12-re eléri, harcba vehető — akár támadó hadműveletre a Drinától keletre, akár az ellenség boszniai betörése ellen a Drinától nyugatra.

Az AOK ezt rábízta. A parancsból kitűnően az AOK a Bécs—Budapest irányt hadászati fontosságúnak tartja, sőt a sorok között az húzódik meg, hogy szerb támadás Magyarország déli része ellen várható, ellentétben az eddigi feltevésekkel, melyek szerint a szerb hadsereg első akciója Bosznia-Hercegovina ellen irányult volna. S végül: Bulgária belépésével számolni lehet.

Potiorek tábornagy, akit a közvélemény Ferenc Ferdinánd trónörökös meggyilkolása miatt személyében is felelőssé tett, a „királygyilkosok Szerbiájával” szembeni azonnali leszámolás szükségességéről győzte meg önmagát, a rendelkezésére álló erőkkkel, különösen azután, hogy a Külügyminisztérium és személyesen gr. Tisza István magyar királyi miniszterelnök az első katonai siker rendkívüli fontosságát juttatta kifejezésre, nemcsak a Monarchia tekinté-

⁴ „Mindestaufgabe”

⁵ Hadtörténelmi Levéltár, Budapest. (a továbbiakban — HL) AOK Op. Nr. 273— 1914. aug. 6. Megjegyzendő, hogy az általános mozgósítás elrendelésekor Conrad tábornok csupán a 6. hadsereget akarta a Balkánon hagyni. Aug. 1-én ugyanis még nem volt biztos — legalábbis az AOK szerint — Németország hadba lépése a Monarchia oldalán. Így a Monarchiának olyan kétfélt háborút kellett volna viselnie, amelyben ellenfelei, Oroszország, Szerbia és Montenegro, alig elviselhető anyagi- és élőerőfölényben lettek volna. Conrad elhatározott szándéka volt a 2. hadsereget (IV., VII. és IX. hadtest) egészen és az 5. hadseregparancsnokságot a VIII. hadtesttel együtt, nemkülönbön a 6. hadsereggel beosztott 40. honvédhadosztályt, a 20. honvédhadosztályt és a 36. Landsturm dandárt az orosz hadszíntérre irányítani. Németország hadba lépése könnyítette a Monarchia helyzetén, sőt Bulgária aug. 2-án bejelentette csatlakozási szándékát, Törökország Németországgal katonai konvenciót kötött, és aug. 3-án Románia semlegeségi nyilatkozatot tett. Mindezek eredményeként Conrad elállt „radikális” szándékától. ÜLTK I. k. 94. o.

lye, hanem Bulgária hadbalépésének elősegítése miatt is.⁶ Emellett Potioreket a támadó hadművelet elhatározásánál rendkívüli mértékben befolyásolta az a körülmény, hogy az uralkodó katonai irodájának vezetőjével, Bolfrass tábornokkal való baráti viszonya napról napra táplálta benne Conraddal szembeni följény érzetét; személyes becsvégya kielégítésének fogta fel a bekövetkezendő első győzelem babérait a nála rangban fiatalabb, parvenü Conrad ellenében. A gyors katonai siker vágya egyszerűen eltakarta előtte a kockázatot és egy esetleges balsiker következményeit.⁷

Potiorek a parancs vétele után korábban kialakított hadműveleti elgondolását módosította. Eredetileg a támadó hadművelet főcsapását a 6. hadsereg helyezte abból a célból, hogy az ellenség Užice környéki csoportosítását, mely az AOK véleménye szerint⁸ Szarajevót fenyegette, mielőbb megsemmisítse. A hadművelet kezdetének időpontját augusztus 18-ban szabta meg, mert a 6. hadsereg a Szlavonszki Brod—Szarajevó keskenyvágányú vasútvonal gyenge teljesítőképessége miatt hadműveleti készségét csak ekkorra érthette el.⁹ Ám a gyors győzelem koncepciója a támadás mielőbbi megkezdését sürgette, így a főcsapást ahhoz a hadsereghez (az 5. hadsereghez) toltá át, amely a nagy teljesítményű magyarországi vasútvonalakat, nemkülönben a Duna, Száva folyókat felhasználva hadműveleti készségét már augusztus 12-re elérhette, s a Drina alsó folyásán átkelve, majd Valjevo városáig eljutva, a szerb hadsereg zömét oldalba kaphatta, amelyet egyébként — Potiorek számítása szerint — a Szerémségben felvonult, s augusztus 18-ig ott tartózkodó 2. hadsereg, szemben, lekötött. Valjevo elfoglalásával a szerb hadsereg ellenállásának megrendülését, vagy legalábbis zömének elvonását várta a 2. hadsereg elől (más szavakkal a magyarországi irányból), még inkább azonban saját 6. hadserege elől. E hadsereg augusztus 18-ával meginduló támadása Užice ellen a szerb hadsereg dél—északi irányú hátbatámadását, s egyben bekerítéssel történő megsemmisülését ígérte.¹⁰

Az AOK Potiorek hadműveleti tervét vegyes érzelmekkel fogadta. Felismerte, hogy Potiorek a rábízott védelmi feladat sikeres végrehajtását az 5. hadsereg térben és időben elszigetelt támadásával kockára teszi, nem beszélve arról, hogy a támadás esetleges megakadással a 2. hadsereg nemkívánatos bekapcsolását szükségszerűen kikényszeríti. Az elkövetkező napokban elkeseredett harcot tapasztalt ki az AOK és Potiorek között, amelybe az uralkodó katonai irodája is beavatkozott. Az AOK csak azt tudta elérni, hogy a 2. hadsereg aktív bekapcsolását megtiltsa.¹¹ A tilalom következtében az 5. hadsereg támadásának bal oldala fedezetlenül maradt, amit csak súlyosbított, hogy a 6. hadseregtől 100 km-es térbeli távolság (benne egy járhatatlan hegygerinccel) és 6 nap időbeli távolság választotta el.

A Monarchia nagyhatalmi presztízsének féltése a Potiorek-terv elfogadását eredményezte. Ebben az AOK opportunizmusa nem kis szerepet játszott. Hogy az AOK a terv végrehajtására áldását adta, az orosz hadszíntér közben bekövetkező eredményei is magyarázatot adnak: az itt elszenvedett csapások szo-

6 „...nem várhatok tétlenül oly helyzetbe n, amelyben egy eredményes harc szükséges, hogy Bulgária csatlakozzék” Idézet Potiorek naplójából, A világháború, 4. k. 45. o.

7 Potiorek „szubjektív hibáival” a háború utáni szakirodalom sokat foglalkozik. Legélesebben A világháború, 4. k. 51. és köv. oldalak. A vereség természetesen nem csak ezekre volt visszavezethető.

8 HL AOK Op. Nr. 367. Az AOK még aug. 8-án is abban a hitben élt, hogy a szerb támadás célja elsősorban Szarajevó. Ezért a 6. hadsereg védelembe helyezését, az 5. hadseregnek pedig déli irányú támadását javasolta az alsó-Drina mellől. Potiorek ezt nem fogadta el és Conradhoz intézett levelében tervezett hadművelete szükségességét azzal is igyekezett alátámasztani, hogy „...csapatainkat, ha fölük eredményeket várunk, előre kell vezetni.” A világháború, 4. k. 42. o. Potiorek érvelése az első indirekt bizonyítéka annak, hogy az osztrák—magyar hadsereg védelmi harcokban való felhasználásától mind a hadvezetőség, mind maga Potiorek irtózott.

9 R. Kiszling; i. m. 26—27. o.

10 HL OK Balkan (Oberkommando der Balkanstreitkräfte) Op. Nr. 93. és OK Balkan Op. Nr. 143.

11 HL AOK Op. Nr. 380.

rításában a Monarchiának égetően szüksége volt valamilyen sikerre. Potiorek és az uralkodó katonai irodája ezt a sikert ígérte.

A Montenegró elleni háború megítélése kérdésében az AOK és Potiorek között nem volt nézetkülönbség: minden jel arra mutatott, hogy a Szerbiával szövetséges Montenegró katonailag alárendelt szerepet játszik, s a háború a Balkánon a szerb hadsereg elleni hadműveletekben dől el. Így a balkáni osztrák—magyar csapatok főparancsnoksága mintegy két dandárnyi erőt kitevő csapatának kizárólagosan védelmi feladatot szabott Dél-Boszniában és Hercegovinában. Potiorek elsősorban azt várta tőlük, hogy a Monarchia szempontjából különösen fontos körzet (Cattaro, Avtovac, Trebinje stb.) védelmét megbízhatóan ellássák.¹²

*

A szerb hadseregfőparancsnokság eleve a hadászati védelem mellett döntött; eme elhatározását Szerbiának a két imperialista blokk közti háborúból adódó sajátos helyzete motiválta, nevezetesen az, hogy a szerb hadsereg hadműveleteinek szintere várhatóan csak a mellékhadszíntér szerepét töltheti be, mivel a hadászati döntést elsősorban a nyugat-európai hadszíntér, másodsorban a kelet-európai hadszíntér hordozza. A szerb hadvezetés 1908-ban véglegesen megfogalmazódott álláspontja szerint a szerb fegyveres erők feladata a központi hatalmak koalíciója gyengébb tagjával, az Osztrák—Magyar Monarchiával szemben az állam területi épségének megvédése, s egyben a támadó Monarchia ereje tekintélyes részének lekötése. A védelmi hadászat sikere ugyanakkor feltétele egy későbbi támadó hadműveletnek a háború ama időszakában, amikor az antant koalíció a főhadszíntereken a hadászati döntés küszöbéhez ér el. A hadászati védelem koncepcióját támasztotta alá a rendelkezésre álló fegyveres erő nagysága és milyensége: 6 első vonalbeli hadosztály, viszonylag korszerű tüzérséggel, műszaki alakulatokkal, 5 második vonalbeli hadosztály és 15 harmadik vonalbeli gyalogezred, továbbá a lakosság köréből toborzott irreguláris alakulatok (az ún. komitácsik), amelyek elszánt tisztek vezetésével a „kisháború” (partizánakciók) kiváló erőinek ígérkeztek. A szerb haderő védelmi képességét fokozta katonáinak a hazájuk területére betörni készülő ellenséggel szembeni gyűlölete, s az évtizedek óta folyó nagyszláv—délsláv propaganda eredményeként a Monarchia elnyomott szlávjainak felszabadításáért folyó harc igazságába vetett mély meggyőződés. A szerb hadvezetés mindezek mellett bízott a hadsereg gazdag harci tapasztalataiban, amelyeket az a balkáni háborúk során szerzett (1912, 1913), de nem hagyta számításán kívül az ország katonaföldrajzi adottságait sem, amelyek a védelmi harcra igen kedvezőek voltak, megtoldva azzal, hogy katonáinak helyszín- és terepismeretei megsokszorozták a védelem lehetőségeit. A Monarchia felé eső határterületeken a nagy folyók, az ország belsejében a délkelet—északnyugati irányú hegyláncok, az ezekkel párhuzamos hegyhátak, magaslatok, rajtuk sűrű erdőkkel, a Dunába, Szávába tartó folyók torkolatai ligetekkel, a folyókat kísérő termőföldek áttekinthetetlen növényi kultúrákkal (kukorica), a folyópartok kiterjedt mocsarai mind a védelemnek kedveztek, csakúgy, mint a rosszul kiépített úthálózat, amely egy-egy alapos esőzés után sártengerre változott és a nehéz társzekerekkel, fogatolt tüzérséggel vonuló ellenfél feltartóztatását viszonylag könnyen lehetővé tette.

A védelmi harc követelményei döntötték el a fegyveres erő elosztását: mivel

¹² Az első világháború, 4. k. 25. o. Mint a később közlendő hadrendi felállásból kitűnik, a Monarchia balkáni haderejének elsőpró többsége csakis Boszniában, a Drina mentén vonult fel.

a hadvezetőség az osztrák—magyar támadást Belgrád két oldalán, a Morava völgye ellen várta (s ebben az évszázados haditapasztalatokat vette számításba), a hadsereg zömét a Palánka—Arangjelovác—Lazarevac vonal mögött kívánta felsorakoztatni, kisebb erőcsoportokat hagyva a Duna vonalán, illetve Nyugat-Szerbiában. A Boszniába való betörés látszatát keltve pedig egy seregcsoport elhelyezését tervezte Užice környékén, illetve az ún. Lim különítményt Dél-Bosznia határán, többek között a montenegrói erőkkel való kapcsolat céljából.

A mozgósítás elrendelése óta lázas igyekezet folyt a balkáni háborúban meghódított területek népességének hadrafogására. A szerb hadvezetés a felvonulás befejeztét augusztus 8. és 10. között várta, a hadikészültség beálltával csak ezek után számolt.¹³

A mintegy 40 000 főt kitevő montenegrói hadsereg vezetésének önálló hadműveleti elgondolása nem volt. A fegyveres erő szervezettsége alig mutatott túl egy szokványos milícián. A terepadottságok, a felszereltség, még inkább az állomány kiképzési színvonala elsősorban a kisháború lehetőségeit hordozták, amely a szerb hadműveletekkel koordináltan a Monarchia katonai presztizsét megtépázhatta Hercegovinában, és veszélyeztethette a nagy hadiflottabázist a Montenegro határához közel fekvő Cattarónál. Az erők elosztását ennek megfelelően mérlegelték: Hercegovina ellen, a Cattaróval szembeni Lovcen hegytömb környékén, a Novipazári Szandzsákban és az Albániával szembeni határon kívántak erőcsoportokat létrehozni. A szerb és montenegrói hadvezetés együttműködését egyébként beárnyékolta a szerb részről erőteljesen megnyilvánuló vezető szerep, de Montenegro az adott helyzetben nem tehetett mást, fegyveres ereje akcióit teljes mértékben a szerb hadvezetés érdekeinek rendelte alá.

Mozgósítás, felvonulás, erőviszonyok

Az AOK még a részleges mozgósítás kihirdetése előtti napon, július 24-én elrendelte a hadiflotta és a dunai flottilla készenlétbe helyezését. Ezt követte a felvonulási vonalakat képező vasútbiztosítás életbeléptetése és a szerb—montenegrói határ biztosítása a határ menti csendőrség, rendőrség, pénzügyőrség és erdőőri személyzet felriasztásával, a határvadász századok kivezénylésével és július 27-vel kezdődően a határhoz közeli helyőrségi csapatok kiküldésével.

Bosznia-Hercegovina területén különleges intézkedéseket kellett foganatosítani: a sarajevói merénylet óta Potiorek rendelkezései nyomán szükségállapotot léptettek érvénybe és karhatalmi alakulatok bevetésével igyekeztek megfékezni a túlnyomó többségű szerb lakosság monarchiaellenes megmozdulásait, védelmet nyújtani a monarchiahű görög katolikusoknak és mohamedánoknak. A mozgósított alakulatok elleni provokációk, ipari, vasúti objektumok elleni szabotázsakciók, a vasútforgalom megbénítását célzó rajtaütések, sokszor fegyveres támadások, napirenden voltak. Potiorek a csendőrség karhatalmi alakulatainak megerősítésére monarchiahű, kiszolgált katonákból és lumpenelemekből összesen mintegy 11 000 főnyi fegyveres különítményeket szervezett. A mozgósítás és felvonulás napjaiban sajátos polgárháború dúlt a felfegyverzett különítmények és a lakosság között, amelyet a beérkező alakulatok túlereje tört végül meg s biztosította a Szl. Brod—Szarajevo keskenyvágányú vasutat, a 6. hadsereg egyetlen utánpótlási vonalát.

¹³ ÖULK I. k. 97—101. o. és A világháború, 4. k. 26—29. o. részletesen ismerteti a szerb—montenegrói hadműveleti elgondolásokat, a Belgrádban 1924-ben kiadott: Grosser Generalstab. Der grosse Krieg Serbiens zur Befreiung und Vereinigung der Serben, Kroaten und Slowenen e. vezérkari munka alapján.

Potiorek alakulatainak beérkezését számos egyéb körülmény is késleltette. Jóllehet az 1912—13-as balkáni háborúk óta a 6. hadsereg alakulatainak zöme készenlétben állt, a korán fellépő szállítási zúrzavarban a csapatok egy része több napi gyalogmenetben érte el rendeltetési helyét, miközben gyakran éhezett a hadtáp mulasztásai miatt.

Az 5. és 2. hadseregnél a mozgósítás és felvonulás viszonylag rendezettebb körülmények között ment végbe. Zavarok azonban itt is jócskán adódtak. A katonai hatóságok a bevonuló tömegek fogadására nem voltak felkészülve, így azok utcákon, tereken szétszóródva éheztek, s a lakosság könyöradományára utalva a közbiztonságot veszélyeztették. Beöltöztetésük, felszerelésük, útbaindításuk a katonai és rendőri szervek minden energiáját igénybe vette. A hadszíntér felé haladva, s a Szerbia-ellenes hecckampány hatása alól kikerülve, a háború első napjait oly igen jellemző nagy harci kedv fokozatosan lehűlt, különösen azután, hogy a dél-magyarországi szerb lakosság monarchiaellenes **gyűlöletét nap mint nap érezték**. A lakosság mozgalmi ellen a hadvezetés **kénytelen volt a 7. gyaloghadosztályt bevetni**: katonai különítmények lepték el a **bácskai, szerémségi falvakat**, gyanús elemek után kutattak, a katonai érdekeket sértő bűncselekményekkel vádolt személyek százait rögtönítélő bíróságok elé állították, a gyülekezési és sajtótilalom ellen vétőket inzultálták, a postai, táviró- és távbeszélő-forgalmat felfüggesztették. A katonai hatóságok brutalitása ellen még a m. kir. kormány is tiltakozni kényszerült.¹⁴

A felvonulás folyamatosságát technikai és szervezésbeli hibák, mulasztások is megzavarták. A nagyrészt csehországi ezredeből álló 5. hadsereg alakulatainak egy része augusztus 11-e helyett csak augusztus 16-**ra** érte el rendeltetési helyét, mert augusztus 7-én Eszéken, 10-én pedig Vinkovci közelében vasúti tömegszerencsétlenség történt. A csapatok egy részét más vasúti vonalakra kellett átirányítani, vagy gyalogmenetre átállítani. A 2. hadsereget is sújtotta a Pancsovánál és Keveváránál csapatszállításra készenlétbe helyezett gőzkompok elsüllyesztése a szerb tüzérség által, valamint az újvidéku gőzkompocsoport egy helyben tartása Belgrádnál, a Száva torkolatában, a szerb tüzérség tűzcsapásai miatt.

A felvonulás elhúzódása, nemkülönben a hadsereget követő tüzérségi és vonatalakulatok lemaradása kétségessé tette az offenzíva augusztus 12-i megindítását. A jelzett napra a Potiorek által elrendelt Raca—Koceljeva—Lajkovac vonal megszállása az 5. hadsereg által korántsem történt meg, nem beszélve arról, hogy a támadás megindításához még a beérkezett alakulatok is használhatatlanok voltak. Valamivel jobb volt a helyzet a 2. hadseregnél, habár a Duna—Száva vonalat megszállni hivatott csapattesteik sem érték el harc-készültségüket. A Bosznia-Hercegovinában felvonuló 6. hadsereg még Potiorek tervei szerint is csak augusztus 18-a körül érhetne el harckészültségét, bár hadműveleti bekapcsolódásukat az AOK-nak küldött egyik jelentésében már augusztus 14-től lehetségesnek ítélte. Az események azonban megmutatták, hogy a Kalinovik—Szarajevo—Vares vonalba gyülekező 6. hadsereg bekapcsolódása csak akkor történhetett meg, amikor az 5. hadsereg már elszenvedte katasztrófális vereségét.

A Szerbia és Montenegro ellen felvonult osztrák—magyar erők hadrendi felállítása a következők szerint alakult:

14 HL HM. 294 367. sz./15. a.

5. *hadserg*: (parancsnok: Liborŭs von Frank gyalogsági tábornok,¹⁵ vezérkari főnök: M. Csicseric vezérőrnagy)

VIII. hadtest (Prága; parancsnok: A. von Giesl lovassági tábornok; vezérkari főnök: L. Sündermann vezérkari ezredes)

9. gyaloghadosztály¹⁶ (Prága)

21. lövészadosztály¹⁷ (Prága)

Hadtestközvetlenként:

egy dragonyoszászad

egy tábori tarackos tüzérsztály

két árkász század

öt utász század

XIII. hadtest (Zágráb; parancsnok: A. von Rehmen gyalogsági tábornok; vezérkari főnök: A. von Zeidler vezérkari ezredes)

36. gyaloghadosztály¹⁸ (Zágráb)

42. honvédhadosztály¹⁹ (Zágráb)

Hadtestközvetlenként:

egy tábori tarackos tüzérsztály

két árkász század

négy utász század

Közvetlenül a hadseregpáncsnok alá rendelve:

11. hegyi dandár (Tuzla)

104. honvéd népfelkelő dandár (Zágráb)

13. menetdandár (Zágráb)

42. honvédhadosztály menetalakulatai

hat hegyi tüzérezred

négy árkász század

három utász század

6. *hadserg*: (parancsnok: Oskar Potiorek tábornoszernagy; vezérkari főnök: E. Bölt vezérőrnagy)

XV. hadtest (Szarajevo; parancsnok: M. von Appel gyalogsági tábornok; vezérkari főnök: M. Mihajlevic vezérkari ezredes)

15 *Liborius von Frank* gyalogsági tábornok (1848—1925). A hadiiskola elvégzése után csapatszolgálatot teljesített, 1895-ben a trencsényi 71. gyalogezred páncsnoka, 1898-ban tábornok és az 56. gyalogdandár páncsnoka, majd a szarajevói 1. gyaloghadosztály páncsnoka, 1908-ban gyalogsági tábornokként a VII. (Temesvár) hadtest páncsnoka, 1910-től hadseregfelügyelő, 1914. augusztus—december között az 5. hadsereg páncsnoka, az AOK és a közvélemény őt tette felelőssé az 5. hadsereg kudarcáért, melynek következményeként kényszernyugdíjazták. Visszaemlékezésében az AOK-ra és Potiorekra hárította a felelősséget.

16 A 17. gyalogdandárban a 91. (Budweis) és 102. (Beneschau) gyalogezredek, a 18. gyalogdandárban a 11. (Písek), 73. (Eger [Csehország]) gyalogezredek, a 28. gyalogezred (Prága) II. zászlóalja, a 9. tábori tüzér dandár és hadosztálylovasságként a 14. dragonyosezred 2 százada. A hadosztály vegyes összetételű volt, többségét csehek képezték, mellettük csehországi németek fordultak elő nagyobb számban. A kisebbséget lengyelek, szlovének, rutének, szerb-horvátok alkották.

17 A lövészadosztály elnevezés később lett bevezetve, a háború elején osztrák Landwehr hadosztály néven szerepelt (megfelelt a m. kir. honvédségnek). Összetétele: 41. lövészdandár: 6. lövészezred (Eger [Csehország]) és 7. lövészezred (Pilsen), illetve 42. lövészdandár: 8. lövészezred (Prága) és 28. lövészezred (Písek), valamint a 21. tábori tüzérezred és a 14. dragonyosezred 2 százada. A lövészezredek nemzetiségi összetétele hasonló volt a 9. gyaloghadosztály ezredeihez.

18 A 71. gyalogdandárban a 37. (Nagyvárad) és 79. (Fiume) gyalogezred, a 72. gyalogdandárban a 16. (Belovar), 53. (Zágráb) gyalogezredek és a 96. gyalogezred (Karlovac) IV. zászlóalja. Hadosztálylovasságként: 10. honvéd huszárezred 2 százada, tüzérség: a 36. tábori tüzérezred. Az ezredek túlnyomó többségét horvátok alkották, kivéve a 37. gyalogezredet, amelynek 49%-a magyar, 35%-a román, a többi német, szlovén és olasz volt.

19 A 83. honvéd gyalogdandárban a 25. (Zágráb) és 26. (Karlovac) honvéd gyalogezredek, a 84. honvéd gyalogdandárban a 27. (Sissek) és 28. (Eszék) honvéd gyalogezredek, a 13. gyalogdandárban az 52. (Pécs), a 78. (Eszék) gyalogezredek, illetve a 10. honvéd huszárezred 4 százada, egy hegyi tüzérezred, egy tábori tüzérsztály. A hadosztály nagy többsége horvát volt, egy ezredében (52.) a legénység 67%-át magyarok adták.

1. gyaloghadosztály²⁰ (Szarajevo)
48. gyaloghadosztály²¹ (Szarajevo)

Hadtestközvetlenként:

37. tábori ágyús ezred 5. ütege
- két árkász század
- két utász század

XVI. hadtest (Ragusa; parancsnok: W. Wurm tábornok; vezérkari főnök: P. von Loefen vezérkari ezredes)

18. gyaloghadosztály²² (Mostar)

Hadtestközvetlenként:

- hat árkász század
- négyszáz utász század

A hadseregparancsnokság közvetlen alárendeltségében:

3. hegyi dandár (Nevesinje)²³
47. gyaloghadosztály (Castelnuovo)²⁴
40. honvédhadosztály (Budapest)²⁵
109. népfelkelő dandár (Budapest)
40. tábori tüzér dandár
40. honvédhadosztály menetalakulatai
- egy (közös) népfelkelő gyalogezred
- egy bosznia-hercegovinai népfelkelő zászlóalj

2. *hadsereg*:²⁶ (parancsnok: Eduard von Böhm-Ermolli lovassági tábornok; vezérkari főnök: A. Mecenseffy vezérőrnagy)

IV. hadtest (Budapest; parancsnok: K. von Tersztyánszky lovassági tábornok; vezérkari főnök: A. Dáni vezérkari ezredes)

31. gyaloghadosztály²⁷ (Budapest)
32. gyaloghadosztály²⁸ (Budapest)

Hadtestközvetlenként:

8. honvéd huszárezred egy százada
4. tábori tüzérszázad 2. ütege
- négyszáz árkász század
- öt utász század

20 A XV. és XVI. hadtest állománya az egész Monarchia területén levő hadtestkerületek ezredeinek meghatározott zászlóaljaiból állott, kivéve a XIV. (Innsbruck) és a III. (Graz) hadtestkerületeket. Így az 1. gyaloghadosztályhoz az alábbi ezred zászlóaljai tartoztak be: a 7. hegyi dandárnál az 5. (Szatmárnémeti), 25. (Losonc), 34. (Kassa), 66. (Ungvár), 85. (Máramarossziget), 86. (Szabadka) egy-egy zászlóalja, a 9. hegyi dandárnál a 12. (Komárom), 49. (St. Pölten), 74. (Jicin), 84. (Bécs), 87. (Laibach). A dandárok állományát utánus századok, és hegyi ágyús ütegek egészítették ki. A hadosztálynál bábeli nyelvzavar uralkodott.

21 A 48. gyaloghadosztály összetétele hasonló volt, a 10. hegyi dandárba a 48. (Nagykanizsa), 62. (Marosvásárhely), 90. (Jarosláv), 92. (Komotau), az 1. bosznia-hercegovinai gyalogezredből (Szarajevo) a 12. hegyi dandárba a 3. (Kremnitz), 45. (Sanok), 57. (Tarnow), 93. (M. Schönburg), 100. (Teschen) és a 2. boszniai-hercegovinai ezredből (Banja Luka) való zászlóaljak voltak. Mindkét hadosztály rendelkezett egy-egy hegyivadász századdal is. Az állományt itt is utánus és hegyi tüzéruitegek egészítették ki.

22 A hadosztályhoz tartozott az 1., 2., 4., 5., 6., 8. és 13. hegyi dandár. Állományukat az előbbiekhöz hasonlóan sorrendben a következő ezred zászlóaljai adták: 1. (Troppau), 4. (Wien), 51. (Kolozsvár), 63. (Beszterce), 102. (Beneschau), 8. (Brünn), 64. (Szászváros), 70. (Pétervárad), 76. (Sopron), 101. (Békéscsaba), 52. (Pécs), 69. (Székesfehérvár), 37. lövész (Gravosa), 22. (Sinj), 31. (Nagyszében), 23. lövész (Zara), 6. (Újvidék), 37. (Nagyvárad), 38. (Kecskemét), 50. (Gyulafehérvár), 81. (Iglau), 24. (Kolomea), 35. (Pilsen), 53. (Zágráb), 58. (Stanislaw), 22. (Sinj), bosznia-hercegovinai 4. ezred (Mostar).

23 Állománya a 18. (Knigrätz), 30. (Lemberg), 42. (Theresienstadt), 80. (Zloczow) ezred zászlóaljaiból került ki.

24 Egy hegyi dandárból (14.) állott: a 33. (Arad), 61. (Temesvár), 72. (Pozsony), 91. (Budweis), 98. (Kaposvár—Radkersburg) ezred 1—1 zászlóalja.

25 A 79. hegyi dandár: 29. (Budapest), 30. honvédezred; 80. hegyi dandár: 6. (Újvidék), 19. (Pécs) honvédezred, 8. honvéd huszárezred két százada, 40. tábori tüzérdandár.

26 Csak azon alakulatokat tüntetjük fel, amelyek a szerbiai harcok első szakaszában részt vettek.

27 61. gyalogdandár: 32. (Budapest), 69. (Székesfehérvár) gyalogezred; 62. gyalogdandár: 44. (Kaposvár) és a 3. bosznia-hercegovinai (Tuzla) ezred, továbbá a 31. tábori tüzérdandár és kiegészítő műszaki alakulatok. A hadosztály parancsnoka József főherceg altábornagy. Az ezredek nemzetiségi összetétele vegyes volt, többségüket magyar anyanyelvűek alkották, mellettük cseh és német anyanyelvűek fordultak elő nagyobb számban.

28 63. gyalogdandár: 23. (Zombor), és 70. (Pétervárad) gyalogezred; 64. gyalogdandár: 6. (Újvidék) és 86. (Szabadka) gyalogezred. Vegyes összetételű ezred, főleg délszláv és bánati német állományal. Ugyanez jellemezte a hadosztályhoz tartozó 32. tábori tüzérdandárt is.

IX. hadtest (Leitmeritz; parancsnok: L. von Hortstein gyalogsági tábornok; vezérkari főnök: A Martinek vezérkari ezredes)
29. gyaloghadosztály²⁹ (Theresienstadt)

A hadseregparancsnokság közvetlen alárendeltségében:

- 1/2 7. gyaloghadosztály (Esseg)³⁰
- 23. honvédhadosztály (Szeged)³¹
- 10. lovashadosztály (Budapest)³²
- 4. menetdandár (Budapest)
- 7. menetdandár (Temesvár)
- 8. menetdandár (Prága)

gőzkompok

vártüzér századok

m. kir. 107. (Nagyvárad) népfelkelő dandár (a Bánátban)

23. (Marosvásárhely) tábori vadász zászlóalj (a Bánátban)

megerősített helyek: Pétervárad, Szarajevo, Mostar, Trebinje, Bileca, Cattaro, Kalinovik, Grad, St. Nicolo, Stolac, Pola, Triest, Fiume (ez utóbbiak a balkáni erők főparancsnokságának alárendeltségében).

A Szerbia ellen felvonult erőket egészítette ki a dunai és szávai, összesen három monitorcsoport (bennük a TEMES, a BODROG, a SZAMOS, a KÖRÖS, a MAROS és a LEITHA monitorok, néhány szállítógőzös, kórház- és aknarakóhajó, továbbá őrhajó).

A Szerbia és Montenegro ellen felvonult osztrák—magyar erő 319 1/2 zászlóaljat, 60 lovasszázadot, 142 üteget (744 löveggel), 42 technikai századot, 12 vártüzér századot és 486 géppuskát tett ki, amely a 2. hadsereg elvonulásával 239 1/2 zászlóaljra, 37 lovasszázadra, 101 ütegre (516 löveg), 25 technikai századra, 8 vártüzér századra és 342 géppuskára apadt. Mindehhez hozzáadva az úgynevezett várőrségek, partvédő alakulatok s egyéb biztonsági alakulatok 36 zászlóalját, 4 lovasszázadát, 2 üteget (12 löveg), 8 technikai századát, 84 vártüzér századát és 6 géppuskáját, az 1914 decemberéig zajló harcokban osztrák—magyar részről 275 1/2 zászlóalj, 41 lovasszázad, 103 üteg (528 löveg), 32 technikai század, 92 vártüzér század és 348 géppuska vett részt. Magasabbegységeket tekintve a jelzett erő 12 és fél gyaloghadosztályt jelentett, beleszámítva a Szerémségben rendfenntartó 1/2 7. gyaloghadosztályt és a Castelnuovo helyőrséget kitevő, egy hegyi dandárból álló 477. gyaloghadosztályt.³³

*

Terjedelmi okokból a szerb—montenegrói felvonulást csak a magasabbegységek szintjén tekintjük át. A már említett megfontolásból, hogy az osztrák—magyar támadás főcsapása előreláthatólag Belgrád két oldalán bontakozik ki, a szerb főerő a Palanka—Arangjelovac—Lazarevac vonal mögött gyülekezett,

²⁹ 57. gyalogdandár: 42. (Theresienstadt) és 93. (Kommotau) gyalogezred; 58. gyalogdandár: 74. (Jičin) és 94. (Turnau) gyalogezred, valamint a 29. tábori tüzérdandár, lovas és műszaki alegységekkel kiegészítve. A hadosztálynál többségben volt a cseh anyanyelvű állomány.

³⁰ 14. gyalogdandár: 38. (Kecskemét), 68. (Szolnok) gyalogezredek, állományuk háromnegyede magyar anyanyelvű, csakúgy mint a 9. honvéd huszárezred ide tartozó századának, valamint a 7. tábori tüzérdandárnak. (Parancsnoka K. von Lütgendorff altábornagy, az egyetlen magyarul beszélő közös hadseregbeli tábornok.)

³¹ 45. honvéd gyalogdandár 2. (Gyula), 5. (Szeged) gyalogezred; 46. honvéd gyalogdandár: 7. (Szabadka), 8. (Lugos) gyalogezred, a 4. honvéd huszárezred 2. százada (Szabadka), a 23. tábori tüzérdandár és a hadosztály menetszázada. (Nemzetiségi összetétel: magyar, szerb, román.) (Az orosz arcvonalra elvonulását megkezdte aug. 19-én.)

³² 4. lovasdandár: 10. (Székesfehérvár), 13. (Kecskemét) huszárezred; 8. lovasdandár: 9. (Sopron) huszárezred, 12. ulánus ezred (Eszék). (Tűnyomó többsége magyar, elvonulását megkezdte aug. 18-án.)

³³ A hadrendi felállást részletesen közli ÖULK I. k. (63—69. o.). Az alakulatok nemzetiségi összetételére útbiztosítást ad R. G. Plascka—H. Haselsteiner—A. Suppan: Innere Front. Wien, 1974. II. Band 334—352. o

és pedig úgy, hogy keleten az 1. hadsereg négy hadosztállal és egy lovas-hadosztállal, nyugaton a 2. hadsereg négy hadosztállal helyezkedett el. A hadvezetés a Duna-vonal védelmére két hadosztályt és jelentős lovasságot tolt előre. Északnyugat-Szerbiát a 3. hadsereg két hadosztálya fedezte, egy hadosztálya Valjevónál állt tartalékban. Úgynevezett harmadik vonalbeli csapatok biztosították a Szávát a Vukodraz patak torkolatáig, illetve a Drina alsó folyását Ljubovijáig. A Boszniából jövő támadás elhárítására az Užice seregcsoport állt készenlétben: egy dandára Rogačica és Mokragora közti szakaszt szállta meg, ettől délre a három országhatár találkozásáig a LIM-különítmény sorakozott fel. A seregcsoport egy gyaloghadosztálya Užice környékén táborozott. A montenegrói erőkből a Novi-Pazar-i szandzsákban mintegy 6000 fő, a nyugati határon Hercegovinával szemben pedig mintegy 15 000 fő vonult fel, míg egy kb. 8000 főből álló csoport a cattarói öböl feletti Lovčen hegytömböt szállta meg. A haderő többi csoportját a háterszágban tartották vissza, vagy az albán határ biztosítására küldték.

A szerb—montenegrói felvonulás gyakorlatilag befejeződött, amikor az osztrák—magyar 5. hadsereg augusztus 12-én megkezdte átkelését a Drina alsó folyásán.

A támadás elrendelése

Az 5. hadsereg támadásának gondolata augusztus 6—8. között véglegesen megérlelődött Potiorekban, annak ellenére, hogy a balkáni főparancsnokká történő kinevezését tartalmazó AOK-parancsból elsősorban a védelmi feladatot lehetett kiolvasni. „Örülök ennek az új helyzetnek (főparancsnoki kinevezésének — F. M.) — írta naplójába —, mert bár igen nehéz — mégis a legmesszebb menő önállóságot adja. Egyelőre feltétlen támadólag szándékozom eljárni...”³⁴ Ezt követően utasította az 5. hadsereg parancsnokát, Frank gyalogsági tábornokot: jelentse, mikor éri el a hadsereg offenzív készségét s mikor kelhet át a Drinán?³⁵ Szinte ezzel egyidőben javaslatot kért a 2. hadsereg parancsnokától,³⁶ Böhm-Ermolli lovassági tábornoktól: hogyan tudná a hadsereg az ellenség figyelmét magára vonni augusztus 18-án tervezett elszállításáig. Egyben leszögezte, Belgrád időleges elfoglalása a 2. hadsereg által, nem különben a $\frac{1}{2}$ 7. hadosztály átkelése Belgrádtól nyugatra a Száván, a legjobb figyelemelterelő eszköz volna az 5. hadsereg vállalkozásáról.

Az 5. hadsereg válasza a Drinán való átkelés időpontját augusztus 12-ben jelölte meg,³⁷ ami Potiorekot kielégítette. A 2. hadsereg viszont kötötte magát az AOK utasításához: Belgrád ideiglenes megszállását nem vállalta, s legfeljebb arra volt hajlandó, hogy a várostól nyugatra és keletre átkeléseket színleljen s ezzel elősegítse a $\frac{1}{2}$ 7. hadosztály tényleges átkelését.³⁸ Potiorek a választ meglehetősen ingerülten vette tudomásul, s az AOK-nak küldött jelentésében kísérletet tett a 2. hadsereg nagyobb mérvű bekapcsolásának kikényszerítésére.³⁹

A hadvezetés azonban mereven elzárkózott, sőt, hitelt adva ama híreszteléseknek, hogy az ellenség Užice—Szandzsák, ill. Gacko—Szarajevo irányú tá-

34 A világháború 1914—1918., 4. k. 41. o.

35 HL OK Balkan, Op. Nr. 124. o.

36 HL OK Balkan Op. Nr. 121. o.

37 A világháború, 4. k. 41. o.

38 Uo.

39 HL OK Balkan, Op. Nr. 143.: „Ha az orosz hadsereg visszavonulásáról szóló hírek igaznak bizonyulnak, talán mégis lehetséges volna a 2. hadsereg közreműködését azáltal, hogy a hadsereg Rajjáig előnyomul, a pusztá színlelésnél hatásosabbá tenni. (Az orosz hadvezetés Ny-Lengyelországot eleve kiűrtette s csak jelentéktelen erőket hagyott hátra — F. M.)

madásra készül, Potiorekot az offenzíva gondolatának feladására igyekezett rávenni, javasolta az ellenség támadásának bevárását és mind az 5., mind a 6. hadsereg védelmi harcra történő felsorakoztatását. Egyben közölte: a 2. hadsereg és a 7. hadosztály Száván való átkelése kizárt dolog.⁴⁰

Potiorek makacsul kitartott támadó elképzelései mellett. Azon túlmenőleg, hogy az AOK magatartásában önálló hadvezetési tevékenysége megsértését látta, csapatai értékét a védelmi harcokban igen kevésre becsülte. Mint naplójában írta: „Csapatainkat, ha tőlük eredményeket várunk, előre kell vezetni.”⁴¹ Így az AOK-nak adott válaszában⁴² az 5. hadsereg augusztus 12-én végrehajtandó átkelését a Drinán, majd előnyomulását Valjevo felé, illetve jobb szárnyának Rogacícára való előretörését elhatározott szándékként közölte, csakúgy, mint a 6. hadsereg augusztus 14-i támadását Plevlje, Užice felé. Az AOK-nak a szerb támadással kapcsolatos aggályait pedig azzal igyekezett eloszlatni, hogy a támadásra felfejlődött erők azt könnyűszerrel elhárítják. Végül nyomatékosan kérte a 7. hadosztály feletti szabad rendelkezést és a 2. hadsereg tüntető közreműködését.

Az AOK ezek után bizonyos értelemben meghátrált: magáévá tette az 5. hadsereg offenzívájának tervét s megígérte a 2. hadsereg „tüntetését”. „Ezen túlmenő” közreműködésről azonban hallani sem akart, sőt a 7. hadosztály Száván való átkelését sem engedélyezte, mondván: a hadosztály a szerémségi szerb lakosság féken tartása miatt helyén marad, ugyanígy a Bánságban levő 107. népfelkelő dandár is.⁴³ A válasz utolsó mondata Bulgária napokon belül várható mozgósításának hírével kárpótolta Potiorekot a 2. hadsereg és a 7. hadosztály helyett.

Időközben a szerb támadásról elterjedt hírek valótlannak bizonyultak. Potiorek most már lelkiismereti kényszernek érezte, hogy az „ellenséget megkeresse”, mégpedig minél előbb. Érthető, hogy az 5. hadsereg parancsnokának jelentése a felvonulás elhúzódsáról (amely az emlékezetes vasúti balesetek következménye volt) és kérése a támadás augusztus 14-re való elhalasztásáról, Potiorekot felháborította. Az AOK-val közvetlenül kapcsolatot tartó Frank tábornok magatartásában ugyanis önálló parancsnoki jogkörének megsértését látta. Franknak adott válaszában a támadás terminusának megváltoztatását mereven elutasította, amit augusztus 10-i külön távirata aláhúzott.⁴⁴ (Tehát kétszer utasította el Frank kérését.) Potiorek túlzott önérzetét a 2. hadsereg parancsnokságának augusztus 9-i akciója még inkább felkorbácsolta. Bóhm-Ermolli ugyanis az 5. hadsereg elszigetelt támadását végzetesnek tartotta. Megítélése szerint, a 2. hadsereg aktív támogatása nélkül az 5. hadsereg a szemük láttára szenvedne vereséget. Kéri az AOK sürgős döntését: beavatkozzék-e, vagy kezdje meg az elvonulást az orosz frontra?⁴⁵ Az AOK Potioreknek is válaszolt: a 2. hadsereg és a 7. hadosztály korlátolt közreműködésére vonatkozó parancs érvényben marad,⁴⁶ Száva—Duna átkelés mindkettő részére megengedhetetlen. Ezt követte egy újabb AOK-parancs, amely a támadó előnyomulást Potiorek belátására bízta,⁴⁷ és egyben hangsúlyozta: Bulgária belépése érdekében további erőfeszítéseket tesznek.

Potiorek ezzel végleg szabad kezet kapott: Conrad vezérkari főnök augusztus 14-én levélben biztosította Potiorekot, hogy elhatározásáért átveszi a teljes

40 HL AOK. Op. Nr. 376.

41 A világháború, 4. k. 42. o.

42 HL OK Balkan Op. Nr. 143.

43 HL AOK Op. Nr. 380.

44 HL OK Balkan Op. Nr. 185.

45 HL OK Balkan iratanyagban: 2. AK. Op. Nr. 178.

46 HL OK Balkan iratanyagban: AOK Op. Nr. 423.

47 HL OK Balkan iratanyagban: AOK Op. Nr. 455.

felelősséget. Indoklásként felhozta a várt szerb támadás elmaradását, nemkülönben, mint a balkáni erők feladatának megoldását célzó legjobb eszköznek, a Potiorek által szorgalmazott támadásnak a célszerűségét, amellyel nemcsak azt érik el, hogy az ellenség nem lesz képes betörni a Monarchia területére, hanem Bulgária közeli csatlakozását is a központi hatalmak háborújához.⁴⁸

A támadás

Potiorek elképzeléseinek megfelelően a 2. hadsereg augusztus 11-ről 12-re virradó éjjel „tüntetésbe” kezdett Mitrovica—Kevevára között a Száva—Duna vonalon. Ez abból állott, hogy a dunai flottilla néhány monitorja, valamint a hadsereg tábori tűzérősége az ellenséges partokat lőtte, majd néhány kisebb egysége megszállta a szerb Mitrovicát, Jaraktól délre a Száva jobb partját, két Száva-szigetet, továbbá Belgráddal szemben Ostrovo-Ciganliját (Cigány-szigetet). A tüntetés legjelentősebb aktusa Sabác város elfoglalása volt, amelyet Dáni Balázs vezérőrnagy parancsnoksága alatt a 62. gyalogdandár 44. (kaposvári) ezrede és a bosznia-hercegovinai 3. gyalogezred zászlóaljainak egy része hajtott végre. A vállalkozások különösebb szerb ellenállásba nem ütköztek.⁴⁹

A főcsapást végrehajtó 5. hadsereg alakulatainak átkelése a Drinán korántsem ment ennyire simán. A 21. lövészadosztály az átkeléshez szükséges eszközökkel nem rendelkezett (az emlékeztető vasúti balesetek következtében), így az 5. hadseregparancsnokság úgy intézkedett, hogy a 9. gyaloghadosztályt követve, annak átkelési szakaszát és eszközeit igénybe véve, vesse meg lábát a túlsó parton. A lövészadosztály (melynek legénysége főleg csehekből állt) négy napos vasúti szállítás és két napi erőltetett gyalogmenet után, teljesen kimerülve, s a hadtáp mulasztásai nyomán szinte kiéhezve érkezett meg a számára kijelölt szakaszra. Ilyen körülmények között a 6 oszlopban történő folyóátkelés tervét fel kellett adni. Az átkelés hídveréssel kezdődött, miközben a 9. gyaloghadosztály élei Ljesnicával szemben csónakokkal megközelítették a folyó közepén levő szigetet, ahol a szerb határőrség és a felfegyverzett lakosság ún. komitációi alakulatai gyilkos tüzzel fogadták őket. Ezek leküzdéséhez idő kellett, így a hídanyag eljuttatása a folyó keleti ágához belenyúlt az éjszakába. Tanácstalanság és zűrzavar lett úrrá, amikor kiderült, hogy a szigeten levő sűrű erdőben egy kb. 2 kilométer hosszúságú utat kell vágni a hadosztály további mozgásához. Az ellenséges tűzhatás csökkentésének szándéka improvizálta egy gázló megkeresését, amelyen át jelentékenyebb erő a túlsó partra jutott és a szerbeket a partról elűzte. A hídverés egész éjszaka tartott s a 9. gyaloghadosztály zöme, valamint Letovszky vezérőrnagy osztrák népfelkelőkből álló dandára a szigeten éjjelezett. Közben a 21. lövészadosztály is felzárkózott az átkeléshez, a beálló sötétségben azonban élelmezési vonata leragadt, illetve olyannyira összetorlódott, hogy a következő 48 órában a hadosztály élelem nélkül maradt.⁵⁰

Míg az említett hadosztályok parancsnoksága a reggel beköszöntétől várta a zűrzavar felszámolását s a menettempó újbóli felvételét, aggódva tekintett észak felé, mivel nem kapott információt a sabáci eseményekről, illetve arról, hogy tőlük északra sikerült a 2. hadsereghez tartozó 29. gyaloghadosztály 6 zászlóaljának áthajózása a Száván, s mint arról az előbbieken már szó volt,

⁴⁸ A világháború, 4. k. 46. o.

⁴⁹ HL OK Balkan Op. Nr. 50. és uo. 2. AK Op. Nr. 193.

⁵⁰ HL OK Balkan Op. Nr. 33-ban 5. AK Op. Nr. 261. Az élelmezési vonatok szabályozása: 5. AK Op. Nr. 244. A VIII. hadtest támadásának nehézségeiről uo. VIII. Korpskmdo Op. Nr. 70/20., 5. AK intézkedései uo. Op. Nr. 277/7.

harc nélkül birtokba vette Mitrovica és Jarak térségét. Fokozta az idegességet, hogy felderítés hiányában nem volt tisztázható, vajon az átkelő hadosztályok oldalában, a Drina—Száva-szögben elterülő Mačva tartományban van-e ellenség, vagy nincs, illetve a 29. hadosztály átkelése ennek veszélyét csökkentette-e vagy sem.⁵¹

Az 5. hadsereg másik (XIII.) hadtestének átkelésénél az előbb említettek, enyhébb formában ugyan, de megisméltődtek. A jobb szárnyon levő 42. honvédhadosztály átkelése Zvorniknál nagyobb nehézség nélkül sikerült, de a tőle északra levő 36. gyaloghadosztály — áthajózását követően — súlyos ellenséges elhárító tűzbe került. A hadosztály a keleti parton megállni kényszerült egy olyan sűrű erdőségben, ahol az ellenséget nem látta, s tűzéréség híján annak arcból való leküzdését meg sem kísérelte és reménykedve várta a VIII. hadtest támogató oldalazó tűzérégi tűzét. A hadosztály kellemetlen helyzetét fokozta, hogy a XIII. hadtesthez tartozó 13. gyalog- és 11. hegyi dandár Loznica város fölött a magas vízállás miatt nem tudott átkelni a Drinán, így a 36. hadosztály átkelési szakaszát vette igénybe, s okozója lett a csapatok összekavarodásának a már említett keskeny partszakaszon, illetve a sűrű erdőségben.⁵²

Augusztus 13-ának reggele az osztrák—magyar csapatokat nem a tervezett helyeken és állapotban találta. Bár az éjszakai híverés után az egész VIII. hadtest a folyó keleti partján volt, de egyelőre tétlenül vesztegelt, mivel egy légi felderítés a Ljesnica város fölötti magaslatokon kiéptített ellenséges állásokat jelentett s a hadtestparancsnokság által kiadott „felfejlődés a támadásra” parancs végrehajtása délután 14 óráig elhúzódott. Ezt követően mindkét hadosztály (21. lövész- és 9. gyalog-) megindult, ám a sűrű kukoricással, árkokkal, bokrokkal teletűzdelt terepen lassan haladt előre. Közben víz- és élelmiszerhiánnyal küszködött, s az állandóan felbukkanó, tűzharcot kezdeményező komitácistól szenvedett. A hadtest, amelynek a hadművelleti terv szerint már korán reggel a ljesnicai magaslatokon kellett volna lennie, estig csak a magaslatok lábáig jutott, s az éjszaka bekövetkeztében holtfáradtan letáborozott. Így augusztus 13. a XIII. hadtest számára is időpocséklással telt el, miután hiába várta a szomszéd hadtest tűztámogatását az említett magaslatokról.⁵³

A szerb hadvezetőség várakozással, mondhatni hidegvérrel szemlélte az eseményeket. Figyelme elsősorban Sabác térségére összpontosult, mivel a főcsapást abból az irányból várta. Néhány körülmény azonban ennek a feltevésnek ellentmondott. Mindenekelőtt az, hogy — s erről kitűnő hírszolgálatok fontos adatokat szolgáltatott — a Sabácban levő osztrák—magyar erők, három menetzászlóaljjal történő megerősítésük ellenére, védelemre rendezkedtek be. Ezt követően pontos információk érkeztek a 2. osztrák—magyar hadsereg tervezett elvonulásáról (az orosz frontra), amit megerősített a Letovszky vezérőrnagy parancsnoksága alatt levő 10 népfelkelő zászlóaljnak (ún. kombinált dandár), valamint a Száva mentén visszamaradó egyéb erőknek, továbbá a Zimonyban levő 7. osztrák—magyar hadosztálytól Sabácba vezényelt egy gyalogezrednek és három ütegnek Lütgersdorf altábornagy, a 7. hadosztály parancsnoka alá rendelése.⁵⁴ A sabáci térség valós értékének felismerésével egyidőben a szerb hadvezetés figyelme mindinkább a Drina felé fordult, ahol augusztus 14-én az átkelt osztrák—magyar erők támadásba lendültek. Az ezt megelőzően

51 HL OK Balkan Op. Nr. 33-ban 5. AK Op. Nr. 282/I. a 2. hadsereg jelentése alapján tájékoztat a sabáci helyzetről s egyben intézkedik a VIII. hadtest és a XIII. hadtest támadásának folytatásáról.

52 HL OK Balkan Op. Nr. 33-ban XIII. Korpskmdo Op. Nr. 181/13 parancsa.

53 HL OK Balkan Op. Nr. 39-ben XIII. Korpskmdo Op. Nr. 181/23. sz. helyzetjelentése.

54 HL OK Balkan Op. Nr. 59-ben Potiorek parancsa a sabáci erők átszervezéséről.

kiadott szerb parancs Sabác visszafoglalására mégis érvényben maradt, mert az a Drina mentéről fenyegető veszélyt mérsékelhette.⁵⁵

A támadást a 9. gyaloghadosztály kezdte s az ún. Ljesnica (szerb) különítményt visszaverve a magaslatok birtokába jutott. Mellette (északra) a 21. lövészhadosztály, súlyos harcban a komitácikkal, nagy nehezen felkapaszkodott a Cer planinának nevezett fennsíkra. A XIII. hadtesttől várt tűzérzési tűztámogatás egyelőre nem volt realizálható, így a hadtest támadását Loznica térségében kézi tűzfegyverekkel hajtotta végre. A szívós ellenállást tanúsító szerb erők a támadást lefékezték, majd a hadvezetőség utasítására az éj folyamán Jerabicére visszavonultak s előre elkészített védelmi állásokban megálltak.⁵⁶

A nap eseményeihez tartozott a korlátozott erőkkel végrehajtott szerb támadás visszaverése Sabácnál. A támadás az osztrák—magyar hadvezetésben rendkívüli nyugtalanságot váltott ki, hiszen Sabác elvesztése az 5. hadsereg hadműveletét igen hátrányosan befolyásolta volna. A 2. hadsereg parancsnoksága ezért a (cseh többségű) 29. gyaloghadosztályt sürgősen Sabácra vezényelte. Intézkedésével a Sabácban levő erők több mint két hadosztályt tettek ki, s felkészülten várták az újabb szerb támadást. A támadás azonban elmaradt: a szerb csapatok visszahúzódtak a Dobrava patak mögé és elsáncolták magukat.⁵⁷

E fordulat az osztrák—magyar vezetést megnyugtatta: a szerb visszavonulást győzelemként könyvelte el, holott az valójában előre megfontolt taktikai lépés volt. Mint a későbbiek folyamán kiderült, a szerb hadezetés előtt egyértelműen világossá vált, hogy a főcsapás nem Sabác irányából, hanem a Drina mentéről támadó 5. osztrák—magyar hadsereg felől bontakozik ki, amely halaszthatatlanul megkövetelte a szerb főerők bevetését a Drinán átkelt ellenséggel szemben.

Az augusztus 15-én hajnali 3 órakor kiadott parancs e rendkívüli fontosságú felismerésből fakadó hadművelati intézkedések sorát tartalmazta. A parancs elrendelte, hogy a 2. szerb hadsereg egy hadosztálya⁵⁸ Sabác térségében maradjon védelemben, másik két hadosztálya⁵⁹ pedig forduljon dél felé és a Jadar folyó völgyében Valjevo felé nyomuljon ellenség bal oldalát támadja meg. A két erőcsoport közötti résbe egy lovashadosztály bevetését s egyben a Mačva tartomány felderítését rendelte el. Az osztrák—magyar XIII. hadtesttel szemben álló 3. szerb hadsereg⁶⁰ mintegy három hadosztálya ugyanakkor az ellenfél támadásának frontális felfogását kapta feladatul. A Duna—Száva vonal biztosítására az 1. szerb hadsereg állt készenlétben⁶¹. Végül a 2. és 3. szerb hadsereg mögött — amelyek a harcok súlyát viselték — két hadosztály állott tartalékban Valjevo térségében.⁶²

Az osztrák—magyar hadvezetésnek augusztus 15-én a vele szemben álló erőkről sejtelve sem volt. Felületes véleménye szerint az eddigi harcokban az 5. hadsereg csupán határbiztosító erőkkel és komitácsi csapatokkal viaskodott, így mindinkább érlelődött az a feltevés, hogy a szerb reguláris erőkkel való összeütközés a Valjevo előtti magaslatokon kiépített védelmi állásokban következik be. Ennek következtében a Sabác—Krupanj országot birtokba vétele,

55 Vö. ÖULK I. k. 113. o. és A világháború 1914—1918., IV. k. 111. és köv. oldalak.

56 HL OK Balkan Op. Nr. 61. és uo. 5. AK Op. Nr. 284/2.

57 HL OK Balkan Op. Nr. 61-ben 2. AK Op. Nr. 280/36.

58 Az ún. Sumadija I. hadosztály.

59 Az ún. Kombinált hadosztály és a Morva I. hadosztály.

60 3. szerb hadsereg: Drina I., Drina II. és Morava II. hadosztály, valamint Ljubovija-különítmény.

61 Mintegy két hadosztálynyi erő: a már említett Sumadija I. hadosztály, 3. vonalbeli alakulatok, és az ún. Obrenovac-különítmény.

62 Timok I. és Timok II. hadosztály. Vö. ÖULK I. k. 115. o.

amely a főerőkkel megvívandó sikeres harc biztosítója, különösebb erőfeszítés nélkül elérhető. Az augusztus 15-én kiadott támadási parancs ennek a meggyőződésnek a jegyében fogant. E szerint a 21. lövészadosztálynak a Cer planináról jövet Desićnél, a 9. gyaloghadosztálynak Tekeris elfoglalásával, a 13. és 11. önálló hegyidandárnak Krupanj, s a 36. gyaloghadosztálynak Zavlaka megszállásával még kellett érnie a jelzett országot.⁶³

Az 5. hadsereg parancsnokságának elképzelései nem váltak valóra. A XIII. hadtestnél az előző napi harcok után a sorokat rendezni, s a löszert pótolni kellett, még inkább azonban az embereknek élelmet adni, mivel az utánpótlás szervezetlensége miatt az élelmiszert immár csupán a helyben található szilva jelentette. A csapatokat társzekerekkel rossz utakon követő utánpótlás változatlanul a kitűnő helyismeretekkel rendelkező komitácsik kedvelt célpontja volt, így némi élelem csak délután érte el a csapatokat. Ezt követően felhőszakadás zúdult a tájra s a sötétség beköszöntéig a 36. gyaloghadosztály csak a szerb védőállásig jutott el. A hadosztálytól délre levő két önálló dandár pedig az előnyomulási parancsot késve kapta meg — a kitűzött időben a Krupanjba vezető országúttól még messze volt. A hadtest 42. honvédhadosztálya, amely Ljubovija felé tartott, időközben jelentést kapott az ellenfél Krupanj-i csoportosulásáról, így zömével ennek vett irányt s a két dandár közé beékelődve csak két zászlóaljat küldött Ljubovija ellen.⁶⁴

A VIII. hadtest meneteljesítménye még több kívánnivalót hagyott maga után. 9. gyaloghadosztálya, kimerülve a hőségtől és az ellenfél ljesnicai különítményének állandó támadásaitól, Tekeristől egy órányira állva maradt, a 21. lövészadosztály pedig a menetcéltől, a sabáci országúttól 7 km-re rekedt meg. A hadosztály mozgását több tényező akadályozta. A Cer planináról való leereszkedés a kötelékeket csoportokra bontotta szét, amelyek ellen a szerbek sorozatos támadást intéztek. A közben itt is kitört felhőszakadás ellenére a parancsnokság erőltette a továbbjutást, és a beálló sötétségben lámpákat gyűjtogató, lassan botorkáló csapatok a szerbeknek kitűnő célpontokat szolgáltattak. A szerbek által mesterien alkalmazott hadicselek nem egy pánikhelyzetet teremtettek: előfordult, hogy a vaksötétben kiáltások hangzottak el: „Nicht schiessen! Kroatische Landwehr!” (Ne lőjetek! Horvát Landwerh alakulatok!) s az így megtévesztett csapatok a rájuk törő szerbek megsemmisítő tüzének estek áldozatul.⁶⁵

Frank tábornok, az 5. hadsereg parancsnoka már a délután folyamán összegezte a nap tapasztalatait. Jelentése a győzelmek helyett komor aggodalomtól volt terhes. Azon túlmenőleg, hogy csapatai az előírt célokat nem érték el, pszichikailag-fizikailag a kimerülés jeleit mutatták. A hadsereg előrejutásában gyakorlatilag két részre szakadt: az elől haladó alakulatok és az utánpótlás között jelentős tér- és időbeli vákuum támadt, amelybe az ellenség irreguláris erői, a komitácsik befészkeltek magukat s az osztrák—magyar csapatok erejét részben fegyveres támadásokkal, részben utánpótlásuk feltartóztatásával morzsolták fel. Mindezt egy olyan időszakban, amikor az osztrák—magyar 5. hadsereg a szerb főerőkkel még meg sem ütközött. Frank tábornok a balszárny helyzete miatt aggódva sürgette a Szerémségben és Bánátban elszállításra váró 2. osztrák—magyar hadsereg bevonását az 5. hadsereg offenzívájába.⁶⁶ Kérését azzal is igyekezett alátámasztani, hogy a 2. hadsereg eddigi „tünetése”:

63 HL OK Balkan Op. Nr. 61-ben 5. AK 282/II.

64 HL OK Balkan Op. Nr. 69-ben: 5. AK Op. Nr. 287 és 291/2.

65 HL OK Balkan Op. Nr. 79-ben 5. AK Op. Nr. 295, 313/29.

66 HL OK Balkan Op. Nr. 61-ben Frank tábornok ismételt kérésére az OP. Nr. 284/2. jelentése alapján: „Javasolom, hogy 2. hds. a támadó előnyomulásnál messzemenően közreműködjen.” Ugyanaznap délutáni táviratából Potioreknak: „a 2. hds. hathatós közreműködése nélkül az 5. hds. nem fog eredményt elérni.”

Belgrád és Obrenovac lövetése nem kötötte le az ellenség erőit és a jelekből kitűnően a szerb reguláris erők zöme az 5. hadsereg ellen fordult.

Potiorek egyetértett Frankkal: augusztus 15-én nyomatékosan kérte az AOK-tól a 2. hadsereg bevetését a Szávától délre, hangsúlyozva, hogy az a Szerbia leverését célzó hadművelet sikerének feltétele. Potiorek ezen túlmenően szűkegyesnek tartotta a XIII. hadtestet déli irányból, Krupanjból fenyegető veszély elhárítását is, ezért saját 6. hadseregétől a 12. hegyidandárt (Eisler altábornagy) Ljubovija felé útbaindította. Intézkedését a 6. hadsereggel szemben álló szerb „Užice” seregcsoport passzivitása tette lehetővé.⁶⁷

Frank és Potiorek kérése az AOK-nál tanácsstalanságot és zavart keltett. Felrémlt a Monarchia (egy „nagy hatalom”) katonai vereségének képe egy olyan (kis, „jelentéktelen”) ellenféllel szemben, amelyet a hadvezetés, s maga Potiorek, még Oroszország beavatkozása előtt elintézendőnek illetve elintézhetőnek tartott. A Monarchia presztízse megmentésének kényszere parancsolólag követelte annak a 2. hadseregnek a beavatkozását, amelyre az orosz fronton múlhatatlanul szükség volt, s amely teljes elszállításának kezdetét az AOK augusztus 18-ában szabta meg. Az AOK döntése sajátos kompromisszumban realizálódott: elrendelte a VII. (temesvári) hadtest és a 23. honvéd gyaloghadosztály (Szeged) azonnali útbaindítását s hallgatólagosan hozzájárult a Szerémségben álló IX. (leitmerizti) hadtest 29. gyaloghadosztályának, valamint a IV. (budapesti) hadtestnek a Szávától délre, Sabácból kiinduló bevetéséhez.⁶⁸

Az elkövetkező napoknak kellett feleletet adniuk arra, hogy a kényszerű gyors intézkedés, amely Potiorekot és Frankot nem elégítette ki, másrészt az AOK-t megfosztotta a 2. hadsereg egészének az orosz fronton történő bevetésétől, meghozza-e az eredményt, nevezetesen az 5. hadsereget fenyegető veszély elhárítását, Szerbia „elintézését”.

Döntést érlelő ütközetek (Augusztus 15—19.)

Augusztus 15-ről 16-ra virradó éjszaka két szerb ezred⁶⁹ — Tekeris térségéből kiindulva — a 21. lövészadosztály éloszlopaire vetette magát. Felfedésük korántsem volt nehéz: a cseh többségű hadosztály hangos lármával, lámpák áruló fényével ereszkedett le a Cer planináról, majd az éjjeli táborozási hely biztosításával mit sem törődve, álmokra hajtotta fejét. A szerb ezredek megrohanták az alvó csapatokat. Az álmukból felriasztottak egy ideig sikeresen védekeztek. Amikor azonban egy harmadik szerb ezred is beavatkozott, s a reggeli szürkületben a szerb tüzérség is megszólalt, a helyzet válságosra fordult. Enyhülés a délelőtti folyamán következett be a hadosztály 6. ezredének (Eger, Csehország) beérkeztével és a szomszédos 9. gyaloghadosztály egyik ezrede⁷⁰ keleti irányú előretörésének, valamint a hadosztálytüzérség oldalazó tüzének megindulásával. A helyzet végleges tisztulását a hadtestparancsnokság a hadosztály északi lépcsőjének⁷¹ beavatkozásától várta a délelőtti folyamán. A lépcsőt azonban két

⁶⁷ „Die weitgehende Teilnahme der 2. Armee bei der Offensive zur Niederwerfung Serbiens” L.: HL OK Palkan Op. Nr. 79.

⁶⁸ Vö. ÖULK I. k. 118. o.

⁶⁹ A 2. szerb hadsereg kombinált hadosztályának ezredei.

⁷⁰ 102. gyalogezred (Beneschau, Csehország).

⁷¹ 8. és 28. gyalogezred (Prága, ill. Pisek).

szerb lovasezred oldalba kapta, mire az futásnak eredt, s csak Lipolist helységben sikerült megállítani.⁷²

A 21. lövészadosztálynál a történetekkel egyidőben a sabáci térségben is kiújultak a harcok. Az előző napok szerb vállalkozásai aggodalommal töltötték el mind a balkáni erők, mind az 5., mind a 2. hadsereg parancsnokságát. Az aggodalom motiválta, hogy Potiorek kérésére, az AOK jóváhagyása alapján, a IX. hadtest 29. gyaloghadosztályát Sabácra irányították, ahol az a már ottlevő 7. gyaloghadosztály részével és a Letovaky osztrák népfelkelő (Landsturm) dandárral együtt elegendő erőnek látszott arra, hogy újabb szerb támadást elhárítson, illetőleg támadásával az 5. hadsereg segítségére legyen.⁷³ Az említett erőket IX. hadtest néven Hortstein tábornok alá rendelték,⁷⁴ amely intézkedéssel az erőcsoportot az 5. hadsereg alól automatikusan kivonták. Ennek következményei csak később mutatkoztak meg, amikor a IX. hadtest a sabáci szerb erők újabb támadásáról szóló kőszai hírek hatására támadásba lendült, anélkül, hogy azt az 5. hadsereggel egyeztetette volna, illetve annak visszaszorított balszárnyával a kapcsolatot felvette volna. Hogy a koordinálatlan támadás hogy állhatott elő, a parancsnoklási viszonyok zűrzavarával magyarázható. A támadás gondolata Potiorektól származott, aki a parancsot a 2. hadseregnek adta ki, anélkül, hogy a IX. hadtestnek bármiféle információja lett volna az 5. hadsereg balszárnyának vereségéről, illetve visszavonulásáról. A parancs alapján Hortstein csak azt gondolhatta, hogy *vele* szemben szerb támadás van kibontakozóban, amelyet neki meg kell előznie, s úgy vélte, hogy a támadáshoz a Cer planinán álló 21. lövészadosztály jobbról csatlakozni fog.

A támadás augusztus 16-án indult és meglepetésszerűen Dobrič helységig jutott el. Senkinek sem tűnt fel, hogy az ellenfél alig tanúsított ellenállást, (mivel csapatait előzőleg a Dobrava patakig vontatott vissza). A könnyű győzelem, amely tulajdonképpen „a levegőbe mért csapás” volt, a közép- és alsószintű vezetést kilygyelművé tette: a további előnyomulás harcalakzat nélkül, két oszlopban a biztosítást teljes mellőzésével történt. A Cer planina felől hallatszós szerb (!) ágyúdörgés még meg is nyugtatta a csapatokat, mert azt hitték, hogy a 21. lövészadosztály lövegeinek hangját hallják. A gondtalan menetelésnek csakhamar vége szakadt: Vrána és Dobrič között az oszlopok közé 80—100 fős szerb különítmények hatoltak be — kihasználva a magas kukoricások rejtési lehetőségeit. Minden irányban leadott lövésekkel teljes zűrzavart idéztek elő: a 94. gyalogezred saját lovasságába lőtt, amely menekülés közben a saját tüzérség ütegeire rontott, a 16. menetzászlóalj pedig a 38. (kecskeméti) gyalogezredet vette tűz alá. Mindez súlyosbodott azáltal, hogy a szerb tüzérség is beavatkozott, s jól irányzott tűzével fokozta a zűrzavart, általánosság tette a pánikot. A hadosztályparancsnokság, abban a tévhitben, hogy a 38. ezred egy szerb hadosztályal, a 94. ezred pedig egy szerb dandárral harcol, az azonnali visszavonulást javasolta. A javaslatot kétségkívül befolyásolta a 21. lövészadosztály sorsáról időközben befutott hír. A visszavonulási parancsot a IX. hadtestparancsnok 21.45-kor adta ki, amelynek nyomán a sabáci osztrák—magyar csoport részben a városba, részben Klenakra húzódtott vissza. Egy ideig kétséges volt, hogy a szétzilált 29. gyaloghadosztály egyáltalán Sabácban maradhat-e? Végül úgy

72 A világháború 1914—1918., IV. k. 136—138. o. részletezi a 21. lövészadosztálynál történeteket. A támadószerepek itt is „Nicht schießen! Kroatische Landwehr!” kiáltásokkal törtek az alvó ezredekre. A felriadtak először a csapatok körében oly gyakori, ok nélküli lövöldözésre gyanakodtak, s időbe telt, míg fegyvert fogtak. A Cer planinán levők apró csoportokba szóródva menekültek és a Drináig futottak. Egyes részek Brékóig jutottak, ahol a hidőrség tartóztatta fel őket. A még ellenállókat megfélemlítette, hogy a szerb trombitások az osztrák—magyar „vissza” kürtjel fújásába kezdtek, mire visszavonultak, ill. futásnak eredtek. Feltűnő volt a szökevények nagy száma, olyannyira, hogy a hadosztály legszűkebb törzsével s mintegy 20 emberrel egyedül maradt. A Lipolitba özőnlő északi csoportot magában a városban sorozatos szerb rajtaütések érték, szétugratott kötelekei a Drináig futottak vagy Petkoviára tértek ki. A nagy nehezen összeszedett osztagok „oly állapotban voltak, hogy velük semmit sem lehetett kezdeni.”

73 HL OK Balkan Op. Nr. 61-ben. 2. AK Op. Nr. 280/36.

74 A IX. hadtestnél három erőcsoportot alakítottak ki: Schön tábornok, Poleschansky tábornok (29. gyaloghadosztály) és Lütgersdorff altábornagy csoportját (7. hadosztály). A támadás súlypontját a Schön-csoport viselte. Megjegyzendő, hogy Lütgersdorff az 5. hadseregnek is alá volt rendelve.

döntöttek, hogy a 62. gyalogdandár kivételével a hadosztály — átkelve a Száván — Klenakba megy vissza.⁷⁵

A 21. lövészadosztály veresége így a IX. hadtest kudarcával egészült ki. A csapás közvetlen következményeként szükségessé vált a 2. hadsereg IV. hadtestének Sabácsra irányítása, amely az AOK szándéka ellenére bizonytalan időre telte annak az orosz frontra történő elszállítását.⁷⁶

Az 5. hadsereg VIII. hadteste másik hadosztályánál, a 9. gyaloghadosztálynál, ha nem is ennyire tragikusan, de nagyjából hasonlóan alakultak a dolgok. A hadosztály augusztus 15-én vakmerő támadást kezdett a Jerebicénél jól kiépített védőállásokban álló szerb erők ellen. A támadás azonban estig kifulladt, csakúgy mint a szomszédos 36. gyaloghadosztály (XIII. hadtest) horvát többségű ezredeinek rohama. A szorongatott 2. szerb hadsereg két hadosztálya állásaiban maradt,⁷⁷ majd a 3. szerb hadsereghez csatlakozó szárny egy hadosztállyal megerősítve várta a 36. hadosztály újabb rohamát. A XIII. hadtest jobb szárnya (42. honvédhadosztály, 11. hegyi dandár, 12. gyalogdandár) a Zavlaka előtti térség, Ljubovija helység, továbbá a Boranja, illetve Jagodnja fennsík birtokba vételével zárta a napot. E helyi sikerek nem álltak arányban a hozott áldozatokkal, amellett, hogy az 5. hadsereg helyzetén sem javítottak.⁷⁸

A Cer planinán eközben a közeledő katasztrófa jelei mutatkoztak. A fennsíkon maradt, illetve a hegyoldalon ragadt 21. lövészadosztály nem tudta túltenni magát az éjszakai szerb támadás okozta pszichikai megrendülésen. Amellett szenvedett az éhségtől és a szomjúságtól: a hadosztály élelmiszervonata nem tudta követni a csapatokat, a mozgókonyhát, ivóvizet szállító lajtok a fennsík előtt a Drina keleti partján, a mélyben vesztegeltek. A mintegy 400 sebesült orvosi ellátására vagy elszállítására egyelőre semmi remény nem volt. Panesch vezérőrnagy, a 41. gyalogdandár parancsnoka, a fennsíkra érkező Przyborski altábornagy, hadosztályparancsnok előtt a fennsíkon való maradást kilátástalannak ítélte, mire utóbbi a látottak és hallottak alapján lelkileg összeomolva azonnal elrendelte a kiürítést és pánikszerűen otthagya csapatait. Bár a szomszédos 9. gyaloghadosztály hajlandó volt élelmiszerral, ivóvízzel, kötszerekkel a hadosztály segítségére sietni, erre nem került sor, mert Panesch vezérőrnagy a hadosztály maradványait Lipolist térségébe meneteltette. A fennsík puskalövés nélkül a szerbek kezére került. (Augusztus 17.)⁷⁹

Hogy a 21. lövészadosztály visszavonulásával egyidőre megmenekült, azt a szerb hadvezetésnek köszönhetette. Ez utóbbi figyelme az osztrák—magyar XIII. hadtestre irányult, mert a jobb szárnyán elért helyi sikerek⁸⁰ megteremtették a Valjevótól nyugatra levő Pecka helység irányában történő támadás lehetőségét. Ez pedig nem csak az osztrák—magyar hadműveleti cél megközelítését jelentette, hanem a Jarebice—Ljubovija frontszakaszt védő 3. szerb hadsereg jobb szárnyának dél—északi irányú oldalba támadását is, a frontszakasz egyidejű kettészakításával.

A szerb vezetés gyorsan cselekedett: a 3. hadsereg jobb szárnyát Jerebicé-

75 Az egymásra lövöldözés eredménye: 38. gyalogezrednél elesett 20 tiszt és 360 ember, a 94. ezrednél 16 tiszt, ill. 600 ember. A világháború 1914—1918., IV. k. 160. o.

76 HL OK Balkan Op. Nr. 79-ben 2. AK Op. Nr. 234.

77 Kombinált hadosztály és a Morava I. hadosztály.

78 HLOB Balkan Op. Nr. 79-ben. 5. AK Op. Nr. 295., 3. szerb hadsereg: Drina I., Drina II., Morava I. hadosztályok. A XIII. hadtest csapatainak helyzetét vázolta a 42. honvédhadosztály jelentése: „Csapatok három nap óta kenyér nélkül. Ma fogyasztjuk az utolsó konzervet. Tiszt és legénység vízből és éretlen szilvából él. Kérek 14 000 db kenyeret és 14 000 db konzervet...”

79 A világháború 1914—1918., IV. k. 184. o., ÖULK I. k. 124. o.

80 HL OK Balkan Op. Nr. 79-ben XIII. Korpskmdo Op. Nr. 184/23. és 185/3.

től Zavlakáig visszavonta. A Zadar folyó völgyében végrehajtott tervszerű visszavonulás lehetővé tette két hadosztály elhelyezését a Zavlaka és Belacrkva mögötti magaslatokon kiépített védőállásokban. Másik intézkedésével támadásba lendítette az Užice-csoportot Visegrad ellen, amelyet csakhamar az ún. Lim-különítmény helyi vállalkozása kísért a Lim folyó torkolati szakaszán.⁸¹

A szerb hadvezetés intézkedésével kitágította a harci cselekmények színterét. Míg a visszavonulás megsokszorozta a védelem lehetőségét az osztrák—magyar támadás irányában, az Užice-csoport harcselekménye aktivizálta Potiorek 6. hadseregét. Ez a hadsereg mind ez idáig tétlenül nézte az 5. hadsereg sikertelenségét, noha — mint ismeretes — Potiorek már augusztus 14-re kilátásba helyezte támadását az AOK előtt. Ennek valószínűségében általában minden parancsnok kételkedett, kivéve az AOK-t és Potiorekot. A 6. hadsereg harc-készségének elérésében végül is az adott lehetőségek mondták ki az utolsó szót. Tény, hogy a 6. hadsereg még augusztus 17-én sem volt teljesen harcrakész állapotban a boszniai vasút- és útviszonyok miatt.

Potiorek a szerb Užice-csoport vállalkozását — saját szavai szerint — örömmel üdvözölte. Mint mondotta: „az ellenséget nem kell ezután megkeresni igen nehéz terepviszonyok között”,⁸² sőt az szinte felkínálja magát, hogy ő saját hadseregével megverje és a legfelső politikai-katonai vezetés által annyira kívánt első nagy győzelmet felmutassa. (Potiorek eme megnyilatkozása burkolt bírálata is volt az általa lebecsült Frank tábornok hadvezéri működésének.)

Potiorek ezek után a 40. honvédhadosztályt útbaindította Visegrad felé, majd attól tartva, hogy a szerb hadvezetés csapatot tolt be az 5. és 6. hadsereg közé, a 12. gyalogdandárt (Eisler altábornagy) elvonta az 5. hadsereg jobb szárnyától és Ljubovijáról Rogačica ellen meneteltette a Drina völgyében. A fel-fokozott tettvágyat a VIII. hadtest arcvonalszakaszairól, nem különben a sabáci helyzetről befutott jelentések gyorsan lehűtötték. A 21. lövészadosztály gyülekezési körzetét (Lipolist) szerb lovasrohamok érték, elhárításuk meglehetősen nehézséggel járt, mivel a visszavonulástól elcsigázott, s a rendes élelmezést immár hagyományosan nélkülöző emberek ellenálló képessége minimális volt. Szerencse, hogy a szerb lovashadosztály megelégedett egymást követő, de nem túl erős támadásokkal, amelyek pszichikai hatása nyomán az 5. hadsereg parancsnoksága bizonytalan időre „leírta” a hadosztályt: harcbevételét csak huzamosabb pihentetés és feltöltés után lehetett remélni.

A 21. lövészadosztály visszavonulásával nehéz helyzetbe hozta a Sabácnál, előző nap megtépzott osztrák—magyar erőket. Egy újabb, túlerővel végrehajtott szerb támadás nem csak a szávai arcvonalat fenyegette összeomlással, hanem az 5. hadsereg bal szárnyának felgöngyölítését is, sőt az egész hadsereg vereségének lehetőségét érlelte. E felismerés parancsolólag írta elő Potiorek számára, hogy ismételten az elszállítás előtt álló 2. osztrák—magyar hadsereg azonnali beavatkozását kérje az AOK-tól Sabác térségébe, az 5. hadsereg bal szárnyára nehezdő nyomás enyhítése céljából.⁸³ Potiorek lépését már megelőzte az 5. hadsereg parancsnokának, Frank tábornoknak Böhme-Ermolli tábornokhoz, a 2. hadsereg parancsnokához intézett hasonló jellegű kérése. Legalább egy hadosztálynyi erő Simanovci körüli, majd a IV. (Budapest) hadtest sabáci bevetéséről volt szó. Böhme-Ermolli tábornok, aki az 5. hadsereg offenzíváját eleve elhibázottnak tartotta, talán még sötétebbnek látta a helyzetet, mint Frank tábornok; így még aznap éjjel riadóztatta a IV. hadtestet és menetkész állapot-

81 ÖULK I. k. 124. o. és HL OK Balkan Op. Nr. 80.

82 ÖULK I. k. 125. o.

83 HL OK Balkan Op. Nr. 79: „A 2. hds. azonnal keljen át a Száván, mert 5. hds. helyzete kritikus... ha ezen ne tudnak úrrá lenni, 2. hds. nem tud északra elvonulni.”

ba helyezte.⁸⁴ Közben megérkezett az AOK válasza Potiorekhoz, amely a IV. hadtest bevetését megtiltotta, ragaszkodott annak mielőbbi elszállításához és az 5. hadsereg bal szárnyán kibontakozott válságot a 2. hadsereg újabb tüntetéseivel vélte enyhíteni.⁸⁵ Böhm-Ermollit kötötte az AOK-parancs, minek következtében segítség helyett csak javaslatot adott a sabáci erők parancsnokának, nevezetesen azt, hogy a várost tartani kell. (Augusztus 17-én korán reggel.) Magatartását még az sem befolyásolta, hogy Frank tábornok a IV. hadtest Vrána—Tekeris irányú előtörésétől várta hadserege megmentését.⁸⁶

Amikor azonban augusztus 17-én kora délután a szerb hadvezetés egy hadosztállal támadást indított a sabáci erők ellen, Böhm-Ermolli — az AOK parancsával ellentétben — utasította Tersztyánszkyt, a IV. hadtest parancsnokát: azonnal avatkozzék be a sabáci harcokba.⁸⁷ Böhm-Ermolli parancsát a harcok igen kedvezőtlen alakulása kényszerítette ki: a 29. gyaloghadosztály (IX. hadtest) képtelen volt felfogni a szerbek támadását, bezorult a városba majd amikor a szerb tüzérség a Sabácot Klenakkal összekötő pontonhidat szétlőtte s az utánpótlást megszakította, leírhatatlan pánik keletkezett, amit csak a IV. hadtest 31. és 32. hadosztálya tüzérségének gyors beavatkozása szüntetett meg: a szerb erők a várost övező magaslatokra húzódtak vissza s a helyzet átmenetileg stabilizálódott. Ezalatt a 9. gyaloghadosztály elsősorban a Cer planinán berendezkedett szerb erők oldalazó rúgától szenvedett. A tőle délre levő XIII. hadtest csapatai pedig (Zavlakától Rogaćicáig) — néhány sikeres helyi vállalkozástól eltekintve — képtelenek voltak a velük szemben álló erőköt olyannyira szorongatni, hogy annak hatását a saját, vagy más arcvonalszakaszon érezni lehetett volna. Részben a jól kiépített állásokban elhelyezkedő szerb csapatok hatásos védekezése, részben a rossz harcászati vezetés következményei miatt a hadtest gyakorlatilag egyhelyben topogott, sőt a szerb ellenlökések és a csapások a jobb szárnyon a 12. hegyi dandárt majdnem olyan helyzetbe juttatták, mint északon a 21. lövészadosztályt.

A IV. hadtest beavatkozása Sabácnál a balkáni haderők főparancsnokságát csak részben elégítette ki, mivel Potiorek változatlanul az egész 2. hadsereg bevetését igyekezett elérni.⁸⁸ Erre azonban nem volt remény. Amikor az AOK augusztus 17-én este — Bécsből Przemyslbe utaztában — Böhm-Ermolli önkényes intézkedéséről értesült, első felháborodásában vissza akarta rendelni a IV. hadtestet. Mivel azonban újabb jelentések Sabác erőteljes lövetéséről adtak hírt, „nehéz szívvel” hozzájárult az említett hadtest felhasználásához.⁸⁹

Bármennyire is kevésbé kielégítőnek tűnt Potiorek szemében az AOK döntése, a IV. hadtest bekapcsolódása új perspektívákat nyitott. Különösen Frank tábornok táplált túlzó reményeket. Augusztus 18-án általános támadást tervezett mind a 9. gyaloghadosztállal, mind a XIII. hadtesttel, a IV. hadtest Sabácból kiinduló támadásával egyidőben.⁹⁰ A támadás sikere egyszer s mindenkorra megszüntette volna az 5. hadsereg bal szárnyának kritikus állapotát s a támadó hadműveletet ismét mozgásba hozta volna Valjevo felé. A 9. gyaloghadosztálynak azonban pihenésre volt szüksége, így a XIII. hadtestnek egyedül kellett vállalnia a támadást.

Frank elképzelése Potiorek szándékait nem keresztezte. Az a körülmény,

84 HL OK Balkan Op. Nr. 79-ben 2. AK Op. Nr. 234.

85 A világháború 1914—1918., IV. k. 179. o.

86 ÖULK I. k. 125. o.

87 „..., az 5. hds. válságos helyzetére való tekintettel a IV. hdt-tel és a sabáci csoporttal minél előbb a minél gyorsabb támadó előnyomulást Slatina irányában kezdje meg.” A világháború 1914—1918., IV. k. 181. o.

88 HL OK Balkan Op. Nr. 80: „a 2. hds.-nek cseppenkénti bevetése balsikerre vezethet... a 2. hds. elszállításáig nem lehet a harcok nézője.”

89 HL OK Balkan Op. Nr. 80-ban AOK Op. Nr. 718.

90 HL OK Balkan Op. Nr. 88-ban 5. AK Op. Nr. 295/32.

hogy a szerb Užice-csoport Visegrád elleni tmadását augusztus 17-én váratlanul beszüntette, kilátásba helyezte a 6. hadsereg ellentámadásba való átmenetét, s ezt követően Visegrad, majd Užice irányú csapását,⁹¹ vagyis a „déli harapófogó” kialakításának feltételét. Augusztus 18-ra mind Potiorek, mind Frank Zavalakára (XIII. hadtest) és Sabácra (IV. hadtest) akarta helyezni a harcok súlypontját. A kérdéses napon azonban három gyűjtőpont alakult ki: harmadiknak belépett Tekeris is — a szerb hadvezetőség jóvoltából.

Augusztus 18-a a Drina menti hadjárat második szakaszának kezdő napjává vált. Ebben a szakaszban a 2. hadseregtől kicsikart IV. hadtest bevonásával akarták elérni az eredeti hadműveleti-hadászati célt, s helyrehozni a Drina-átkelés utáni hadművelet kudarcát.

Csatavesztés

Mindkét hadvezetés érezte, hogy az augusztus 18-án meginduló újabb osztrák—magyar támadó hadművelet kimenetele alapvetően befolyásolja az egész hadjárat sorsát. Míg az osztrák—magyar hadvezetés voluntarista módon és korántsem a tényleges erőviszonyok, illetve az azokból adódó lehetőségek mérlegelése alapján döntött, a szerb hadvezetés a valós helyzet kellő felismerése alapján hozta meg intézkedéseit. A szerb hadvezetés az augusztus 17-i helyzetet és az abból fakadó teendőket úgy ítélte meg, hogy az 5. osztrák—magyar hadsereg kritikus helyzetbe jutása nem csak a hadműveleti cél elérését odázta el, hanem a csapatok zömét pszichikailag-fizikailag ki is merítette, azon túlmenően, hogy a támadás újra felvételéhez szükséges anyagi-technikai feltételeknek sem állnak birtokában. Mindezeket súlyosbítja, hogy az 5. hadsereg a harcok során igen kedvezőtlen lokációs viszonyok közé jutott. Mivel az 5. hadsereg a támadás újra felvételére egyedül képtelen, az osztrák—magyar hadvezetés kénytelen más erőkhöz nyúlni: a 2. hadsereg IV. és IX. hadtestének sabáci csoportosításához, s az eddig tétlen 6. (Potiorek) hadsereghez. Az új hadművelet súlypontjait tehát a szélső szárnyak képezik, amennyiben azok erőösszevonása időben megtörténik. Mivel a felderítés ellenőrzött hírei szerint a 6. hadsereg harckészültségi foka augusztus 18-ra még nem elégséges, szükség-szerű, hogy a déli szárny funkcióját átmenetileg az osztrák—magyar XIII. hadtest vegye át, amelynek morális és anyagi állapota viszonylag kedvező. E helyzetből adódóan a sabáci csoport és a XIII. hadtest egyidejű támadásának valószínűsége igen nagy, sőt sikere esetén az osztrák—magyar VIII. hadtest is azonnal felzárkózik. Az osztrák—magyar arcvonal fölötté érzékeny szakasza viszont a 9. gyaloghadosztály, amely a Cer planináról a szerb tüzérség oldalazó tüzeiben áll, az eddigi harcok megrendítették, közvetlen északi szomszédjára, a 21. lövészhadosztályra, csak a sabáci csoport sikere után, déli szomszédjára, a XIII. hadtestre ugyancsak annak sikere után támaszkodhat. A szerb erők feladata kézenfekvő: a szélső szárnyak csapásának elhárításával egyidőben csapást mérni a 9. osztrák—magyar gyaloghadosztályra, majd lehetőség szerint harapófogóba fogni és megsemmisíteni.⁹²

A szerb hadvezetés tehát a 9. gyaloghadosztállyal szemben álló két szerb hadosztályt Tekeris térségében megerősítette, s bizakodva várta az osztrák—magyar csapatok újabb támadását.

A támadás augusztus 18-án kora hajnalban a XIII. hadtest jobb szárnyán

91 HL OK Balkan Op. Nr. 89.

92 Vö.: ÖULK I. k. 127. o. és A világháború 1914—1918., IV. k. 198—200. o.

meg is indult. A 13. gyalogdandár Krupanjtól keletre támadásba lendült, de a heves szerb ellenállás miatt már a délelőtti folyamán visszavonulásra kényszerült és a Krupanjtól délkeletre levő magaslatokon védőállást foglalt el. Sikertelensége következtében a tőle északra levő 42. honvéhdadosztály déli oldala fedetlenül maradt, miért is a hadosztály csak a hadtest bal szárnyán levő 11. hegyi dandár és a 36. gyaloghadosztály Zavlaka térségében kibontakozó támadásával egyidőben léphetett fel támadólag. Ennek megtörténtével nagyjából ugyanaz a helyzet alakult ki, mint a hadtest jobb szárnyán: a támadást a szerbek visszaverték és kikényszerítették a visszavonulást.⁹³

A szerb sikerek, más szavakkal a XIII. hadtest kudarcra azonnali cselekvésre készítette a szerb hadvezetést: már a déli órákban két szerb hadosztály rohamozta meg a 9. osztrák—magyar hadosztályt és a késő délutáni órákban mindkét szárnyát visszaszorította, csaknem harapófogóba fogta. A hadosztályt a megsemmisítéstől a közben kitört felhőszakadás mentette meg. A további harc kilátásait augusztus 19-én reggel a hadosztályparancsnokság igen kedvezőtlenül ítélte meg s a menekülést a szorongatott helyzetből részben a XIII. hadtest felújuló támadásától, részben a Cer planinára ismét felkapaszkodni készülő 21. lövészhadosztálytól, méginkább azonban a sabáci csoport akciójától várta.⁹⁴

Felfogása megegyezett a hadseregparancsnokáéval, aki a XIII. hadtest kudarcának lesújtó hatása alatt a Tersztyánszky vezette támadást immár az egész hadművelet kulcskérdésének tekintette. Frank tábornok reményei azonban nem váltak valóra. Tersztyánszky három hadosztályának (29., 31. és 32. gyaloghadosztály) támadását augusztus 18-án reggel 5 órára tűzték ki.⁹⁵ A jelzett időre azonban a 31. és 32. hadosztály még nem volt meginduló állásaiban. Mindkét hadosztály áthajózása, illetve átkelése a Száván Klenakból Sabácsba csak éjszaka kezdődhetett meg, miután 36 órai gyaloglás után Klenakba megérkeztek. A szerbek által előzőleg szétlőtt pontonhíd helyreállítása is elhúzódtott, így a csapatok csak reggel 8—9 órakor voltak harcba vethetők. Bár a hosszú gyalogmenet, nemkülönben az álmatlan éjszaka a csapatok erejéből sokat kivett, a támadás sikerült: a 31. gyaloghadosztály délig eljutott Vrána magasságáig, a 32. gyaloghadosztály egy ezrede a Misar-magaslatokig. Csapatái sikerét Tersztyánszky az 5. hadseregparancsnokságnak küldött jelentésében felnagyította, sőt azt állította, hogy „az ellenség teljes visszavonulásban” van. Frank reakciója túlzott optimizmusról tanúskodik: augusztus 19-re elrendelte a 21. lövészhadosztály felzárkózását Tersztyánszky mellé abban a meggyőződésben, hogy a jelzett napon a sabáci csoport megtöri az előtte álló ellenséges erőket. Tersztyánszky maga is ennek hitében volt, mindaddig, míg parancsnokai csapataik teljes kifáradását nem jelentették. Szinte ugyanabban az időben jelzést kapott Böhm-Ermolli tábornoktól „nagy ellenséges erők” jelenlétéről, ami visszaretentette, így csapatai számára csak a Misar (32. hadosztály)—Vrjanska (31. hadosztály)—Vrána (29. hadosztály)—Dobrič (hadtest tartalék) vonalak elérését adta parancsba. Utasításával mindenesetre elérte hogy a csoportja ellen kialakított szerb retesz sértetlen maradjon.⁹⁶

Tersztyánszky győzelmi jelentése Potiorekra is mély benyomást tett: elérkezni látta azt az időt, amikor a 6. hadsereg Visegrad irányú csapással (XV. hadtest), illetve a Lim folyón való átkeléssel (XVI. hadtest) az ellenség Uzice-i csoportját, illetve Lim-különítményét megveri és északra kanyarodva a hadművelet sorsát végképp eldönti — még a 2. hadsereg végleges elszállítása előtt. A győ-

⁹³ HL OK Balkan Op. Nr. 89-ben XIII. Korpskmdo Op. Nr. 186/25.

⁹⁴ HL OK Balkan Op. Nr. 89-ben. XIII. Korpskmdo Op. Nr. 186/26 jelentése a 9. hadosztályhoz küldött összekötő tiszt beszámolója alapján és 5. AK 296/10 Op. Nr.

⁹⁵ HL OK Balkan Op. Nr. 89-ben 2. AK Op. Nr. 360/1 jelentése.

⁹⁶ HL OK Balkan Op. Nr. 90-ben 2. AK Op. Nr. 360/48.

zelem biztos elérése végett nem siette el a dolgát: az AOK türelmetlen sürgetése ellenére (amely egyben súlyos szemrehányásokat tartalmazott a 6. hadsereg tétlensége miatt, épp abban az időben, amikor az 5. hadsereg XIII. hadtestének támadása kudarcba fulladt, a 9. gyaloghadosztály pedig reménytelen helyzetbe került) augusztus 20—21-re az 5. hadsereg támadásának felújítását rendelte el a Valjevo felé, a sabáci csoport csapását pedig — csatlakozóan az 5. hadsereg bal szárnyához — Ub irányába jelölte meg, ugyanakkor felszólította a 2. osztrák—magyar hadsereget „egy mély benyomást keltő tüntetésre” Zimony és Pancsova között. Hogy közben augusztus 19-én az 5. hadsereggel, vagy a sabáci csoporttal mi történik, különösebben nem foglalkoztatta, arra gondolt, hogy parancsa mindkettőt az általa elrendelt támadás előkészítésére készíti. Erre utal, hogy a 6. hadsereg XV. hadtestének Visegrad elleni támadása az augusztus 20-i, XVI. hadtestének átkelése az augusztus 21-i dátumot kapta. A parancsból kitűnt továbbá, hogy Potiorek — az AOK kifejezett parancsa ellenére — a 2. hadsereg elszállítását augusztus 22-ig akarta elhúzni, sőt a IV. hadtest ottmaradásával augusztus 22. után is számolt.⁹⁷

Potiorek parancsa egyedül az ellenfél várható intézkedésével nem számolt. A szerb hadvezetés változatlanul a 9. osztrák—magyar gyaloghadosztálynál, Tekerisnél várta a hadjárat számára kedvező fordulatának kulcsát. Ítéletében megerősítették a sabáci osztrák—magyar csoport túlságosan is szerény eredményessége, nemkülönben a XIII. hadtest sikertelenségei, amelyek az innen fenyegető veszélyt nem festették túl nagyra. A Potiorek-féle 6. hadsereg vontatott felvonulása is elosztotta gondjait az Užice-csoportot, illetve a Lim-különítményt illetően, jobban mondvá, szilárdan hitte: a döntés szempontjából fontos augusztus 19-én e térségben döntő hátrányú esemény nem következett be. Intézkedése mindenekelőtt arra irányult, hogy a 2. szerb hadsereget Tekeris térségében újabb hadosztállyal megerősítse s ezzel jelentős élőerő- és anyagi fölényt érjen el.

Augusztus 19-én a reggeli szürkületben a 2. szerb hadsereg egy hadosztálya megrohmozta a 9. gyaloghadosztály bal szárnyát. Elkeseredett harc bontakozott ki, amely a hadosztály visszavonulásával végződött. A győzelem azonban nem volt teljes, mert a Cer planina Drina felőli kapaszkodóin az osztrák—magyar alakulatok meg tudtak állni és tartották is ideiglenes állásaikat.⁹⁸

A szerb támadás az 5. osztrák—magyar hadseregparancsnokságnál riadalmat váltott ki. Sürgető parancsok mentek a 2. hadseregen keresztül Tersztyánszkyhoz, utasítva őt az azonnali támadásra. Mivel a 9. gyaloghadosztály helyzete időközben válságossá vált, szó sem lehetett a Potiorek elrendelte Ub irányú csapásról, hanem sokkal inkább sürgető volt Tersztyánszky Tekeris irányú előretörése.⁹⁹ Tersztyánszky végre délelőtt támadásba lendítette a 31. gyaloghadosztályt, amely a jól felkészült ellenfelet nem érte váratlanul. A szerb állások elleni rohamok egyre gyengültek, majd 11 órakor József főherceg hadosztályparancsnok csapatait kiinduló állásaikba rendelte vissza. Hasonló sorsra jutott a 32. gyaloghadosztály támadása is: a hadosztály sűrű kukoricásban ment előre, az ellenfelet nem látta, tájékozódását elvesztette, s a szerbek kis csoportokban végrehajtott ellenlökései visszavonulásra készítették. Közben a hadosztály alakulatai egymásra is lőttek, ami zűrzavarhoz vezetett. A rend helyreállítása csak órák múltán történt meg. (A tüzet szüntess-parancs trombitajelének állandó fújása az ezred-, zászlóalj- és századkürtösöket teljesen kimerítette.) Na-

97 Vö.: ÖULK I. k. 130—131. o. és A világháború 1914—1918., IV. k. 216—217. o.

98 HL OK Balkan Op. Nr. 90. és 5. AK Op. Nr. 395/16.

99 HL OK Balkan Op. Nr. 90-ben 5. AK Op. Nr. 397/32 és 397/50.

gyobb sikert ért el viszont a 29. gyaloghadosztály, amely a szerb lovashadosztályt megfutamította s nyugatról a védekező szerb gyalogságot átkarolással fenyegette. A szerb védelem parancsnoka ezt azzal háritotta el, hogy csapatait ezúttal is a Dobrava patak mögé vonluttatta vissza.

Különös helyzet állott elő: mind a támadó, mind a védő visszavonult, s ketőjük között a távolság jelentősen megnőtt. Ez hátrányosan érintette Tersztyánszkyt. Előbb rendezni kellett csapatai harcrendjét, mert egyik parancsa nyomán a 31. gyaloghadosztály a 29. gyaloghadosztály oldalazó tüzébe került és veszteségeket szenvedett. A rendteremtés elhúzódott. A támadás aznapi felvételéről így szó sem lehetett. Tersztyánszky az új támadás időpontját augusztus 20-án reggelre tűzte ki.¹⁰⁰

Miközben a sabáci csoportnál tűzszünet állt be, s a délután a csapatok rendezésével telt el, a 9. gyaloghadosztály megkapta a kegyelemdőfést: jobb szárnyát a 2. szerb hadsereg egy hadosztálya valósággal lerohanta. Az egész hadosztály megingott, majd a futásban keresett menedéket. Szerencséjére, az üldöző két szerb hadosztály üldözési üteme lelassult, mivel embereit a sikeres csapás kimerítette s a Ljesnica felé menekülő 9. gyaloghadosztálytól mért távolsága egyre nőtt. A harmadik szerb hadosztály pedig a Zavlaka térségében harcoló 3. szerb hadsereghez húzódott, majd kimerülten megállt, mivel katonáinak az előző 24 óra 50 km-es meneteljesítménye után pihenésre volt szükségük.

A 9. gyaloghadosztály visszavonulásával gyakorlatilag az egész VIII. hadtest visszavonása aktuálissá vált. A fájdalmas felismerés valósággal letaglózta az 5. hadseregpáncsnokságot, különösen azután, hogy a XIII. hadtest improvizált támadásai a 9. gyaloghadosztályt üldöző szerb erők oldalába sikertelennek bizonyultak. A VIII. hadtest hadosztályainál (9. gyaloghadosztály és 21. lövészadosztály) beállott anyagi és morális állapot a hadseregpáncsnokságot az ellenségtől való sürgős elszakadás szükségességéről győzte meg. Ennek megfelelően mindkét hadosztály — ahogy erejéből tellett —, a Ljesnica feletti magaslatokra húzódott vissza.

Ebben a helyzetben a XIII. hadtest, amely az összeköttetést a VIII. hadtesttel természetesen elvesztette, részben a 9. hadosztályt szétverő szerb erők, részben a vele szemben álló a 3. szerb hadsereg három hadosztálya észak—déli, ill. kelet—nyugati irányú támadásának veszélye előtt állt. A veszélyt sem a hadtest-, sem a hadseregpáncsnokság nem vállalta. A XIII. hadtest augusztus 20-ára Loznica—Zvornik—Ljubovija súlyponttal a Drináig vonult vissza, készletei tekintélyes részének feláldozásával. Az 5. hadsereg visszavonulása Potiorek mélységes felháborodását váltotta ki, aki egyszerűen nem volt hajlandó tudomásul venni a megszégyenítő vereséget, még akkor sem, amikor maga az AOK is meggyőződött a visszavonulás elkerülhetetlenségéről.¹⁰¹ Az 5. hadsereg páncsnokságának Potiorek — az AOK utasításával ellentétben — megtiltotta a visszavonulást és javasolta az AOK-nak, hogy a 2. hadsereg immár útrakész 23. honvédhadosztályát és 10. lovashadosztályát is a Szávától délre vessék be — az orosz front helyett.¹⁰² Az AOK, miután az említett csapatokra mulhatatlanul északon volt szükség, a javaslatot elutasította. A visszavonulás tényé vált, sőt immár az a kérdés lépett előtérbe, hogy az 5. hadsereg meg tud-e maradni a Drina keleti partján? Potiorek ezért új javaslattal állott elő: a 2. hadsereget utasítsák, hogy a közeli napokban Péterváradra beérkező 8.

100 Az események leírása HL OK Balkan Op. Nr. 90-ben IV. Korpskmdo Op. Nr. 130/55 és Op. Nr. 131/10—65.

101 HL OK Balkan Op. Nr. 91-ben AOK Op. Nr. 805.: „5. hadsereg Drina mögé vezetendő vissza, feladata, hogy az ellenséges előnyomulást a folyón át megakadályozza. IV. hdt., 29. ho., 1/2 7 ho. és Letovsky tbk. csoportja a Szávától északra (!) olyként csoportosítandó, hogy az ellenséges előnyomulás megakadályozható legyen... 6. hds., ha lehet, támadást közvetlen szemben levő ellenség ellen hajtson végre, de elszigetelt összetűzést az ellenséges főerőkkel kerülje. Egyébként az eredeti feladat — az ellenség saját területére való betörésének akadályozása — teljesítendő.

102 HL OK Balkan Op. Nr. 94.

menetdandárral és a 7. hadosztály Zimonymál levő részeivel erősítse meg a sabáci csoportot és Tersztyánszky kezdjen újabb támadást az 5. hadsereg jobb szárnyán megindított helyi vállalkozással (a kevésbé megviselt 12. hegyi dandár Ljubovijánál, és a 109. osztrák népfelkelő dandár Vlasenicánál) együtt.¹⁰³

Frank tábornok azonban — az AOK parancsából is következőleg — nem volt hajlandó „kitartani”, „míg a segítség északról és délről meg nem érkezik”, így a hadsereg bal szárnya, a VIII. hadtest (21. lövész- és 9. gyaloghadosztály), a Ljesnicánál és Bijelnjinánál vert hidakon át még aznap éjjel elhagyta a Drina keleti partját.¹⁰⁴

A vereség végakkordja: Sabác

Augusztus 20-án éjfélkor Csicseric vezérőrnagy, az 5. hadsereg vezérkari főnöke, telefonon jelentette Potioreknak, hogy az AOK vonatkozó parancsa alapján a sabáci csoport súlyos helyzetének ismeretében (amely az 5. hadsereg bal szárnyának kudarcával tarthatatlanná vált), utasították Tersztyánszkyt a sabáci térség kiürítésére.¹⁰⁵ Potiorek az 5. hadseregpáncsnokság „önkéntes eljárását” felhaborodva visszautasította, hangsúlyozva, hogy Tersztyánszkynek sem az 5., sem a 2. hadseregpáncsnokság nem adhat parancsot. Ezt követően utasította Tersztyánszkyt, azonnal „kezdjen támadó előnyomulást déli irányban.”¹⁰⁶ Tersztyánszky, nem tudván eldönteni, kinek a parancsát kövesse, a 2. hadsereg páncsnokságához fordult, ahonnan Potiorek támadási parancsának végrehajtására utasították. Néhány óra múlva már Potiorektól is visszavonulási parancs érkezett,¹⁰⁷ igaz, azzal a megszorítással, hogy a várost tartani kell. A parancsot Frank tábornok újabb parancsa követte, megismételve az augusztus 20-án éjfélkor kiadott parancsot, miszerint a várost is ki kell üríteni. A parancsosztogatásnak még nem volt vége: jelentkezett az AOK is a 2. hadseregpáncsnokságon keresztül, utasítva Tersztyánszkyt a város feladására és a sabáci csoportot Frank tábornok alá rendelte.

Tersztyánszky augusztus 20-án három helyről hét ellentétes parancsot kapott s nem tudta, mit csináljon. A páncsnoklási viszonyok káoszának végül is az vetett véget, hogy az AOK Tersztyánszkyt Potiorek alá rendelte.¹⁰⁸ Potiorek ezt követő — Tersztyánszkynek adott parancsa — a városnak, mint hídfőnek mindenképpen tartását írta elő.¹⁰⁹ A parancs kiadásakor még mindig remélte az események megfordítását. Potiorek, az eseményektől távol, beosztottjainak, alárendeltjeinek véleményét mellőzve (saját vezérkari főnökével is csak levélben érintkezett), a harcoló csapatok állapotát abszolút nem ismerve szötte az új „megtorló offenzíva” terveit. Mindenekelőtt az 5. hadsereget akarta „rendbeszedni” és újbóli támadásba bevetni.¹¹⁰ Parancsára már augusztus 20-án tiszti bizottságok, majd rögtönítélő bíróságok kutattak a vétkesek, bűnös mulasztók, a kötelességüket nem teljesítők után.¹¹¹ Majd az AOK-t igyekezett fenyegetni és zsarolni, kijelentvén, hogy amennyiben a 2. és 6. hadsereg nem torolja meg

103 HL OK Balkan Op. Nr. 95.

104 HL OL Balkan Op. Nr. 95-ben 5. AK. Op. Nr. 401/31.

105 HL OK Balkan Op. Nr. 97-ben 2. AK Op. Nr. 397.

106 HL OK Balkan Op. Nr. 95.

107 HL OK Balkan Op. Nr. 96.

108 HL OK Balkan Op. Nr. 97.: „Tersztyánszky csoport közvetlen parancsaim alatt marad.” (Eddig nem tartozott Potiorek alá, harci cselekményeit a 2. hadsereg parancsai alapján hajtotta végre.) és Uo. AOK Op. Nr. 873 parancsa.

109 HL OK Balkan Op. Nr. 111.

110 HL OK Balkan Op. Nr. 125.

111 HL OK Balkan Op. Nr. 104. Potiorek a 21. lövészadosztálynál és a 104. Landsturm dandárnál rendelt el azonnali vizsgálatot, amelyet később kiterjesztettek más csapatokra az AOK Op. Nr. 913. sz. parancsa alapján. Az AOK nemcsak jóváhagyta Potiorek rendelkezését, hanem azt is közölte, hogy a bizottságokat az osztrák honvédelmi miniszter küldöttjeivel erősíti meg.

azonnal az 5. hadsereg vereségét, a Monarchia szerb lakosságának körében a lehető legveszélyesebb államellenes mozgalmak ütik fel fejüket, amelyek az ő feladatát (quasi misszióját) lehetetlenné teszik. Az AOK-nak tett javaslatában a 6. (saját) hadserege Visegradnál és Pribojnál elért (az általános helyzetet vajmi kevésbé befolyásoló) helyi sikereire hivatkozott, amelyek seregét győzelmi tudattal töltötték el s alkalmassá tették arra, hogy a 2. hadsereg még mindig délen tartózkodó erőivel karöltve nemcsak a csorbát köszörülheti ki, hanem a politikai-katonai vezetés által annyira óhajtott első nagy győzelmet is felmutathatja.¹¹²

A javaslat Potiorek magabiztosságát tükrözte, azét a hadvezérét, aki az uralkodó katonai irodájának vezetőjével, Bolfrass tábornokkal kialakított bensőséges baráti viszonyát kihasználva, csendesén intrikált az AOK ellen, illetve a bekövetkezett kudarcokért egyre inkább a hadvezetést tette felelőssé, mondván, hogy az a balkáni hadműveletekbe való beavatkozásával, az erők folytonos csökkentésével, nemkülönben az ő hadvezetésének kontrakarírozásával a balkáni fegyveres erők sikereit lehetetlenné teszi. Az intrika eredményeként Potiorek augusztus 18-tól már nem az AOK-on keresztül tette meg jelentéseit az uralkodónak, hanem közvetlenül. Majd augusztus 21-én megjelent az uralkodó parancsa, amely szükségesnek tartja a Balkánon harcoló erők egy parancsnoknak való alárendelését, s elrendeli, hogy Potiorek önállóan viselje a főparancsnokságot az összes Szerbia és Montenegro ellen harcoló seregtestek felett, amelyeknek csökkentése semmi szín alatt nem volna célszerű.¹¹³

Az AOK azzal igyekezett visszavágni, hogy a 2. hadsereg csapatainak elszállítását meggyorsította (23. honvédhadosztály, 10. lovashadosztály) és a Tersztyánszky-csoport délen maradását Sabác kiürítéséig hosszabbította meg.¹¹⁴ Berchtold külügyminiszter és Tisza István magyar miniszterelnök intervenciója után azonban kénytelen volt beletörődni a 29. gyaloghadosztály és a IV. hadtest otthagyasába.¹¹⁵

A vázolt intermezzo, nevezetesen Potiorek teljes önállósulása, nem mentette meg a Habsburg Monarchia hadseregét.

Potiorek augusztus 21-én elrendelte, hogy a IV. hadtest Klenaknál, Sabáccal szemben, a Száva túlsó partján álljon készenlétben, a város előtti térségben, illetve magában a városban a 29. gyaloghadosztály és a 35. Landsturm dandár, valamint a 1/2 7. (Lütgendorff) dandár védelemre rendezkedjék be.¹¹⁶ A parancs végrehajtását a szerb hadvezetés nem zavarta: csapatait az eddigi harcok megviselték, pihenésre volt szükségük. A sabáci térségben levő szerb csapatok kiegészítése, megerősítése is meglehetősen lassan haladt, amellett, hogy az 5. osztárak—magyar hadsereget követő szerb csapatok sem voltak abban az állapotban, hogy azt még a Drinán való átkelés után újabb csatára kényszerítsék és megsemmisítsék. Így érthető, hogy augusztus 21-ig a VIII. hadtest — és utána a XIII. hadtest is — utóvédharcok sorozatával és felszerelése egy részének elvesztésével — a Drina nyugati partjára, a vereséggel végződő offenzíva kiinduló állásaiba vonult vissza.¹¹⁷

A visszavonulás a 6. hadsereget is magával rántotta. A Frank-féle hadsereg térbeli eltávolodása a 6. hadsereg helyzetét annyira kétségessé tette, hogy Potiorek kénytelen volt saját hadseregét is a Drina nyugati partjára visszavonni.

112 HL OK Balkan Op. Nr. 99.

113 A parancs szövege: A világháború 1914—1918., IV. k. 317. o.

114 HL OK Balkan Op. Nr. 114/Res.

115 Tisza aug. 23-án interveniált az uralkodónál minél nagyobb erőknek a balkáni hadszíntéren való hagyása érdekében. Uo.

116 HL OK Balkan Op. Nr. 111.

117 HL OK Balkan Op. Nr. 125. Potiorek az 5. hadsereg kudarcáért a 2. hadseregparancsnokságot tette felelőssé.

A 6. hadsereg visszavonulása augusztus 23-ig elhúzódott. A XV. hadtest három napi erőltetett menet után Vlasenicára húzódott vissza, a XVI. hadtest Sokolárcra. A Drina felső folyásának biztosítását Visegrad térségében a 7. és 9. hegyi dandár vette át, a 8. hegyi dandár a Gorazde—Foča közti szakaszon rendezkedett be védelemre. A visszavonulás nem titkolt szándéka volt a 6. hadseregnek az 5. hadsereghez való csatlakoztatása is, ama keserves tanulság alapján, amelyet az 5. hadsereg elszigetelt támadása hozott.¹¹⁸ A visszavonulás befejeztével már csak Sabác térsége maradt osztrák—magyar megszállás alatt. Afelől nem volt kétség, hogy az ellenfél nem sokáig fogja túrni az osztrák—magyar csapatok jelenlétét. „Hiteles” információk szerint három szerb hadosztály volt útban Sabác felé, így a város és térségének védelme lépett előtérbe, még mielőtt az 5. osztrák—magyar hadsereget rendbeszedhették s az „új ofenzívát” megindították volna.

A védelem lehetőségét a várost megszállva tartó 29. gyaloghadosztály parancsnoka minimálisnak ítélte és a város kiürítésének végső dátumaként augusztus 21-ét jelölte meg Potioreknak közvetlenül megküldött jelentésében — ha csak nem akarják a jelzett erők pusztulását.¹¹⁹ A jelentés meglehetősen nagy konsternációt váltott ki, elsősorban Tersztyánszknál. Felháborodását az motiválta, hogy a hadosztályparancsnok Potiorekhoz fordult, miután Tersztyánszky személyesen előadott érveit visszautasította. A közben Potiorektól megérkezett parancs, amely a város kiürítését megtiltotta,¹²⁰ már új parancsnokot talált a hadosztály élén.¹²¹

Alig néhány órával a történetek után (kb. a déli órákban) az 1. szerb hadsereg megtámadta a 29. gyaloghadosztály állásait,¹²² Súlyos harcok alakultak ki, a hadosztály egymás után adta fel hevenyészett állásait és szorult be a város falai közé. Az új hadosztályparancsnok kénytelen volt engedélyt kérni a város feladására, amihez Tersztyánszky, túlságosan is az események hatása alá kerülve, hozzájárult. A kiürítésre azonban ezúttal sem került sor: a hadosztály egy ellenlökése nyomán a szerb erők megtorpantak, a feszültség enyhült. Éjjelre a harc elcsendesedett, épp akkor, mikor Potiorek parancsa megérkezett. Ebben Potiorek a rendelkezésre álló összes erőknek (tehát a Száva túlsó partján levő 31. és 32. hadosztályoknak is) a bevetését követelte a támadó szerbekkel szemben. Tersztyánszky bizonytalankodott. Felrémlt benne ugyanis, hogy amennyiben a szerb hadvezetés nem üldözi a Drinán túl az 5. hadsereget, erejének többségével, azaz jelentős túlerővel a sabáci csoport ellen fordul és a teljes megsemmisítés veszélyének teszi ki azt. Nem kis vajúdás után mégis Potiorek parancsa alapján döntött: a 31. gyaloghadosztály kimerítő éjjeli menet után Klenaknál átkelésre csoportosult, miközben a 32. gyaloghadosztály a Száva védelmét vette át.¹²³

Augusztus 22-én reggel a 29. gyaloghadosztály ismét megszállta a város előterét és kisebb vállalkozásokkal igyekezett zavarni a szerb erők mozdulatait. Az 1. szerb hadsereg kb. délig a várost félkörívben nagyjából körülzárt és felvonultatta nehéztüzérségét. A térséget védő 29. gyaloghadosztály és a szerb erők között csak délután alakultak ki komolyabb harcok, amelyek az osztrák—magyar csapatok számára egyre kedvezőtlenebbül alakultak. A hadosztály parancsnoka, Zanantoni vezérőrnagy, a IV. hadtest azonnali beavatkozását kérte, s katonáinak kiadott parancsában a város tartását a hadosztály „becsület-

118 HL OK Balkan Op. Nr. 112.

119 HL OK Balkan Op. Nr. 112 mellékletként 29. gyaloghadosztálya parancsnoka, Zedwitz altábornagy jelentése.

120 HL OK Balkan Op. Nr. 112-ben Potiorek válasza.

121 Zanantoni vörgey.

122 Az 1. szerb hadsereg a Sumadija I. és Timok II. hadosztályokból állott, amelyeket időközben feltöltöttek a sabáci csoport parancsnoksága az ellenséges erőköt jóval nagyobbak hitte.

123 HL OK Balkan Op. Nr. 122.

ügyének” minősítette. A IV. hadtest 31. hadosztályát, amely éppen felfejlődött Klenaknál a Száván való átkeléshez, augusztus 23-án reggel érte el Zanantoni segélykiáltása. Terve az volt, hogy az átkelés után Sabáctól nyugatra megrohanja a szerb erők bal szárnyát és a mögötte átkelő, majd jobbról melléje felzárkózó 32. gyaloghadosztállyal együtt erőteljes csapást mér délnyugati irányban. A terv sikeres végrehajtása kétségkívül meghiúsította volna a szerb hadvezetést ama szándékát, hogy a város védelmének nyugati szárnyára csapást mérve és a pontonhidat elfoglalva, a védelmet elzárja hátsó összeköttetéseitől. A szerb szándék meghiúsítása feltételezte, hogy a IV. hadtest hadosztályai augusztus 23-án délelőtt a sabáci parton legyenek s a támadást megkezdjék, mivel — hadifogoly-vallomásokból kitűnően — a szerb vezetés augusztus 24-re tervezte a mondott csapást.¹²⁴

A IV. hadtest hadosztályainak átkelése azonban ezúttal is késedelmet szenvedett: érthetetlen okokból a pontonhidat két teljes órán át nyitva tartották néhány monitor áthaladásának lehetővé tételére. A 31. hadosztály csapatai 9 órától keltek át és megkezdték felfejlődésüket a délnyugati irányú támadáshoz. József főherceg hadosztályparancsnok, akinek Tersztyánszky rendkívül felületesen szabta meg a támadás célját és irányát, a szemben álló szerb erők mozgólatairól kapott téves információk alapján de. 11 órakor a felállást északnyugati irányúvá változtatta, majd a 32. gyaloghadosztály átkelése után mindkét hadosztályt déli irányba fordította, s felzárkóztatta a város déli szegélyén a 29. gyaloghadosztály mellé úgy, hogy a 31. és 32. hadosztályok felcserélődtek. Intézkedésével a szerb bal szárny elől elvonta az erőket, illetve csapatait arcátmadásra fejlesztette fel. A Klenakban tartózkodó Tersztyánszky magából kikelve vette tudomásul József főherceg önkényes intézkedését, s az adott helyzetben csupán azt tehette, hogy a hadtesttartalékból elvont 6 zászlóaljjal igyekezett kitölteni a szerb bal szárnyal szemben keletkezett hézagot.¹²⁵

A jelzett átcsoportosítás egyben a IV. hadtest támadásának időbeni eltolódásával járt, amit a szerb hadvezetés ügyesen kihasznált. Amikor a IV. hadtest végre délután 3 órakor megindult, a megerősített szerb erők¹²⁶ a két magyarországi hadosztály frontális támadását könnyűszerrel visszaverték, majd heves oldalazó tüzérségi tűzzel előbb a 31., majd a 32. hadosztályt hozták pánikhelyzetbe. Délután 5 órakor mindkét hadosztálynál a felbomlás jelei mutatkoztak, az emberek rendetlen visszavonulásban özönlöttek vissza a városba. Megfutamodásukkal a 29. gyaloghadosztály helyzete is tarthatatlanná vált. Tersztyánszky este 7 órakor kénytelen volt elrendelni Sabác kiürítését.¹²⁷ A 31. és 32. hadosztály a 29. gyaloghadosztály és dunai monitorok fedezete alatt még aznap éjjel kivonult a városból. Augusztus 24-én délután 5 órakor a 29. gyaloghadosztály visszavonásával az utolsó osztrák—magyar katona is elhagyta Szerbia földjét. A pontonhíd lerombolása este 9 órakor történt meg. Másnap délelőtt az 1. szerb hadsereg egységei bevonultak a városba.¹²⁸ A Monarchia hadseregének tűzpróbája politikai és katonai szempontból súlyos vereséggel véget ért.

124 HL OK Balkan Op. Nr. 123.

125 HL OK Balkan Op. Nr. 124.

126 A Sumadija I. hadosztályt a 2. szerb hadsereg, a Timok II. hadosztályt az 1. szerb hadsereg nehéztüzérségével erősítették meg, amellyel mindkét szerb hadosztály jelentős tűzfőlényre tett szert az osztrák—magyar hadosztályokkal szemben.

127 HL OK Balkan Op. Nr. 137/53.

128 HL OK Balkan Op. Nr. 137/54.

A visszavonulás gyötrelmes napjaiban megsokszorozódtak a balkáni haderők főparancsnokának ama parancsai, amelyek a hadászati győzelemnek szánt hadművelet kudarcának okait keresték. A magasabbegységek parancsnokainak magyarázkodó jelentései, amelyek az alparancsnokok szinte századkötelékig lemenő információira épültek, elárasztották Potiorekot. Helyzetükből adódóan a parancsnokok harcászati problémákat feszegetettek és kevésbé foglalkoztak magával a hadművelettel, közelebbről a hadműveleti tervezéssel s az annak végrehajtása során elkövetett vezetési hibákkal. Erre csak az AOK vállalkozott, természetesen kisebbitve a saját felelősségét, nevezetesen azt az opportunizmust, amellyel a hadművelethez hozzájárulását adta, illetve a hadművelet folyamatában Potiorek vezetési gyakorlatát és módszereit támogatta. Az AOK egyébként nem sietett állásfoglalása kialakításával: csak szeptember 5-én foglalta össze véleményét az uralkodó katonai irodájának küldött jelentésében. Conrad vezérkari főnök e jelentésben¹²⁹ szemrebbenés nélkül állította, hogy már augusztus 8-án felhívták Potiorek figyelmét „valamennyi erő egy helyen történő bevetésére”, vagyis a „két egymástól elválasztott csoportban történő bevetés” veszélyeire. Később Conrad a jelentésben foglaltakat annyiban módosította, hogy a hadművelet kudarcának okát elsősorban nem ebben, hanem „legfőképpen” a 21. lövészadosztály csődjében jelölte meg. A „módosítás” részben az AOK felelőségének elkődösítésére szolgált, részben az osztrák—magyar hadműveleti tervezés dilettantizmusát igyekezett leplezni.

Egyébként a 21. lövészadosztály bűnbakként való beállítása Potiorek fegyvertárából származott. Ez említett hadosztály ellen már a vereség kifejlése előtt elrendelte a statáriumot,¹³⁰ s a kiküldött vizsgálóbizottságok lankadatlan erélyvel keresték, kutatták a bűnösöket. A hadosztály ellen kibontakozó leplezetlen terrort az 5. hadsereg egyéb alakulataira, később a 9. gyaloghadosztály csapataira is kiterjesztették.¹³¹ A „vétkesek és bűnös mulasztók, a nyílt és leplezett árulók” elleni hajtóvadászatot szeptember elején maga az uralkodó állította le, mivel félt volt, hogy a Potiorek tervezte újabb offenzíva megindítása kétségesé válhat, ha a tömegterror elárasztja a csapatokat. Potiorek az AOK-nak augusztus 25-én küldött jelentésében¹³² nyomatékosan hangsúlyozta a 28., a 7. és a 8. lövészrezdek¹³³ „teljes csődjét”, továbbá a hadosztálylovasság megbízhatatlanságát, mint amaz okokat, amelyek a VIII. hadtest pánikszerű visszavonulását eredményezték.¹³⁴ Potiorek jelentéseiben a bűnbakok közé bevonta a IV. (budapesti) hadtestet is, hangsúlyozva annak szakszerűtlen vezetését (Tersztyánszky), s bírálva az AOK érthetetlen makacsságát a hadtest teljes értékű bevetésének tilalmában.

A vereség oka valójában az objektív adottságokat, lehetőségeket körültekintően fel nem mérő, az ellenfél erejét lebecsülő, a saját erőt messze túlbecsülő, az ellenfél várható intézkedéseivel felületesen számoló, s a katonaföldrajzi viszonyokat alig figyelembe vevő, voluntarista hadműveleti tervezésben és a dilettantizmus határait súroló hadműveleti-harcászati vezetésben rejlett. De visz-

129 ÖULK I. 151. o.

130 HL OK Balkan Op. Nr. 123.

131 A 104. Landsturm dandárral szemben ugyanolyan kíméletlenséggel jártak el, a 9. gyaloghadosztály ellen a megtorlások enyhébbek voltak. HL OK Balkan Op. Nr. 125.

132 HL OK Balkan Op. Nr. 187.

133 Prága, Písek, Pilsen környékéről származó, cseh többségű ezredek.

134 A jelzett ezredek „csődje” rántotta magával a 9. gyaloghadosztályt is.

szavezethető volt a szerb hadsereg hadműveleti-harcászati vezetésének fölényére, erkölcsi-morális habitusára, némely tekintetben korszerűbb felszerelésére és kiképzésére, valamint a topográfiai viszonyokat kellőképpen kihasználó harcmodora felsőbbrendűségére is.

Az 5. hadsereg — térben több mint 100 km-rel elszigetelődve a 6. hadseregtől, (amely harckészségét csak augusztus 18-a után érte el) — fedetlen, illetve védtelen bal szárnyal és oldallal, offenzív hadműveletre felkészületlen állapotban támadott katonaföldrajzilag igen nehéz irányban (a támadás irányára merőleges hegyvonulatokon, völgyeken át), amelynek menetében a természeti akadályok leküzdése közben elszenvedte a hely- és terepviszonyokat jól ismerő és azokat ügyesen kihasználó ellenfél kemény csapásait. A támadás üteme és ereje állandóan csökkent, amelyhez az utánpótlás szervezetlensége, nemkülönben a tüzérség mozgásképtelensége nagymértékben hozzájárult. A 21. lövészadosztálynál bekövetkezett eseményeket az is elősegítette, hogy a hadosztály emberanyaga (csehországi Landwehr-alakulatok) a hegyes-völgyes terepen folyó harcra abszolút kiképzetlen és felszeretlen volt, amellett, hogy harckészségét el nem érve, felkészületlenül s fáradtan került bevetésre.

A szerb hadvezetés az 5. hadsereg támadását, illetve annak hadászati-hadműveleti célját kellő időben felismerte és helyesen értékelt a 2. hadsereg akcióinak pusztán figyelemelterelő jellegét. Azzal is számolt, hogy a főcsapás színhelyétől távol eső 6. osztrák—magyar hadsereg augusztus 18-a után bekövetkező kisértő csapása az események alakulására aligha lehet befolyással. A szerb hadvezetés nem habozott a rendelkezésére álló erők zömét az 5. hadsereg ellen fordítani, különösen ügyelve arra, hogy annak fedetlen bal szárnya, illetve oldala ellen jelentős helyi túlerőt hozzon létre. Meglepő, hogy az osztrák—magyar hadvezetés az 5. hadsereg elleni szerb erők növekedéséről mit sem tudott: mind a harcászati, mind a hadműveleti szintű felderítést elmulasztotta. Mint a későbbiek során kiderült, az 5. hadsereg 65 zászlóaljával, 11^{1/2} lovasszázadával és 37 ütegeivel szemben szerb részről fokozatosan 90 gyalogzászlóalj, 30 lovasszázad és több mint 50 üteg került bevetésre, amely kb. 3:2 arányú szerb erőfölényt jelentett. A 21. lövészadosztály augusztus 16-i kudarca és pánikszerű visszavonulása után az 5. hadsereg bal szárnyán egyedül a 9. gyalogadosztály maradt a maga 13 zászlóaljával, 2 lovasszázadával és 58 lövegeivel, miközben a vele szemben álló szerb erők 36 zászlóaljat, 4 lovasszázadot és 48 löveget tettek ki. A háromszoros gyalogsági erőfölényt az osztrák—magyar hadvezetés tartalékok hiányában nem tudta ellensúlyozni, így a Jadar menti csata (Tekeris) hamar eldőlt a szerb haderő javára. A győzelmet az is elősegítette, hogy a kisebb számú löveg tüzet a szerb vezetés összpontosítani tudta.

Az 5. hadsereg kudarcával kapcsolatosan minduntalan felmerül a 2. hadsereg szerepének megítélése. Potiorek állandó törekvése a hadsereg fokozott bevonására irányult, amely az AOK elképzeléseivel ellentétben állott. Az AOK ugyanis a galíciai események szorításában nem nélkülözhetette a 2. hadsereget, így annak augusztus 18-ával az orosz hadszíntérre történő elszállítását mindenképpen igyekezett keresztülvinni. A Potiorek-offenzíva folyamata viszont arra kényszerítette, hogy a 2. hadsereg egyre több alakulatát vessék be Sabác térségében, amely azonban, mint az látható volt, „cseppenként” történt s az 5. hadsereg kudarcát megakadályozni nem tudta. Sőt, annak bekövetkezése után, nem kis veszteséggel és harcba vetett csapatai erkölcsi-morális erejének megrendülésével elhagyni kényszerült a sabáci térséget, miután annak veszélye is reálisá vált, hogy a győztes szerb haderő zöme ellene fordul és megsemmisíti. A 2. hadsereg dicstelen szereplésének egyetlen kézzelfogható eredménye

az volt, hogy kb. három hadosztálynyi szerb erőt lekötött, ami bal szárnyon levő győztes erőkkel együtt elegendő lett volna az 5. hadsereg teljes megsemmisítésére.

Ami a 6. osztrák—magyar hadsereg szerepét illeti, nem kétséges, hogy augusztus 20-án végül is meginduló támadása és a szerb Užice-csoport ellen elért helyi sikerei az 5. hadsereg vereségén mit sem változtattak. Sőt a főcsapás irányában bekövetkezett kudarc nemsokára a 6. hadseregre is kihatott. **Eredményeit** önként feladni kényszerült a közben egy hadosztállyal megerősített Užice-csoport ellencsapásaival szemben. Ezt követő visszavonulásának irányára a Drina innenső oldalára visszavetett 5. hadsereg felé Potiorek közvetett önkritikája volt az 5. hadsereg elszigetelt, fedezet nélküli hadászati-hadművelti támadásáért.

Az offenzíva összeomlásában és a súlyos presztízsvesztés elszenvedésében a közép- és alsószintű harcászati vezetés elképesztő hibái nem kisebb súllyal estek latba. Erre utalnak az egyes csapattestektől már a vereség napjaiban nagy számban befutó mentegetődző, magyarázkodó jelentések, amelyek nemcsak reflektorfénybe állították a harcászati vezetést, hanem megkísérelték levonni a tanulságokat is.¹³⁵ A mondott jelentésekben vörös fonalként húzódik végig a felderítés elégtelensége, az összekötő szolgálat elhanyagolása, a fegyvernemi együttműködés teljes hiánya. (A jelentéseket megerősítik a fogoly szerb tisztek kihallgatásáról készült jegyzőkönyvek, amelyeket az uralkodó katonai irodájának nagy számban megküldtek.) A jelentések hangsúlyozták, hogy a néhány főből álló felderítő járőrök eredménytelensége után a felderítést abbahagyták, amelynek következményeként a csapatok mindenkor erős ellenállásba ütköztek, arctámadásra kényszerültek, vagy meglepték őket. A vereséget egyéb okok is magyarázták. Így pl. az alakulatok zárt rendben, minden biztosítás nélkül, nagy lármával meneteltek, éjjeli meneteknél lámpákkal világítottak, az éjjeli táborhelyeket biztosítás nélkül hagyták. Az ellenfél csakhamar felismerte, hogy váratlan támadásokkal pánikot, zűrzavart idézhet elő, amely az osztrák—magyar csapatoknál nemegyszer egymásra való lövöldözéshez vezet. A balkáni háborúk tapasztalataival rendelkező ellenfél ügyes cselekkel a félelem pszichózisát hintette el: osztrák—magyar kürtjelek fújása, vezényszavak német nyelven való kiabálása s egyéb cselvetések, amelyek nemegyszer kihasználták az osztrák—magyar állomány soknemzetiségű összetételéből adódó lehetőségeket, a pszichikai befolyásolás kiváló eszközeinek bizonyultak.

A tüzérségi tűztámogatás nélkül végrehajtott gyalogsági rohamok összeomlása, amely a békebeli kiképzés egyenes következménye volt, éppolyan pszichózissá vált, mint az utánpótlás szervezetlenségéből adódó állandó nélkülség élelemben, fegyverzetben, lőszerben egyaránt.¹³⁶ Mindezt elmélyítette a felsőbb parancsnokságok és a csapatok közti összeköttetés elhanyagolása: felsőbb parancsnokságok a csapatok helyzetét nem ismerték, azok vezetését ellentmondó parancsok légiójával zavarták meg. De az alakulatok szomszédjaikról sem tudtak, nem egyszer rájuk lőttek, vagy éppen tudatlanságból, esetleg helytelen információk, feltételezések alapján cserbenhagyták őket. A szomszéd szán-

¹³⁵ A HL-ban található jelentések többsége a 42. honvédhadosztály iratanyagában található: Sarkotić altábornagy, a Monarchia elitalakulatának tartott hadosztály parancsnoka — önmagát is igazolandó — nagy szorgalommal ostromozta a hibákat, s marasztalta el önkéntelenül is az osztrák—magyar hadvezetést, a csapatok harci teljesítményét végtelen befolyásoló rossz kiképzést, felszerelést, a hádtápszolgálat mulasztásait és általában a harcászati vezetést. HL OK Balkan Op. Nr. 138/Res.

¹³⁶ A nehéz társzekerekkel ellátott vonatosztagok minduntalan lemaradtak, a rossz utak a súlyos gördülőanyag program szerinti előrejutását nem tették lehetővé. A csapatok az élelmiszerhiányt útközben talált nyers kukoricával és szilvával pótolták. L. Sarkotić idézett jelentését: HL OK Balkan Op. Nr. 138/Res.

déka, vagy tevékenysége ismeretének hiánya a saját alakulatok áldozatait felesleges vállalkozásokkal növelte, olykor azonban a tétlenséggel is.

A vérvesztések meglepően magas voltáról újólág szólva ki kell emelni, hogy a tüzérség nem tudta megóvni a gyalogságot az ellenséges tüzérség tűzcsapásaitól. Részben mozgásképtelensége, részben elavultsága akadályozta meg abban, hogy az ellenséges tüzérséget lefogja, mely utóbbi jól rejtett állásokból, helyes felderítési eredményekre támaszkodva, összpontosított tűzével pótolhatatlan veszteségeket okozott az osztrák—magyar gyalogság soraiban. Az osztrák—magyar tüzérség a csapatoktól lemaradva, a célfelderítést és tűzmegfigyelést elmulasztva, többnyire magaslatokra tüzelt (ahol az ellenséget feltételezte), majd, elfogyván lőszere, a tüzelést beszüntette.

A fegyvernemi együttműködés hiánya csak fokozta azt a bizalmi válságot, ami az állományánál, főleg a gyalogságnál, a vezetéssel szemben kialakult. De a **bizalmi válság** a többi fegyvernemet is elérte. A lovasság, „a legdicsőbb fegyvernem” harcbavetése hegyes-völgyes terepen a szinte láthatatlan ellenséggel szemben a legénységben korán megkérdőjelezte a vezetés jóságát, amellett, hogy súlyos veszteségek apátiát váltottak ki. A tüzérség pedig, amely a szerb hadsereg korszerűbb, nagyobb hordtávolságú lövegeitől sokat szenvedett, szintén a hadvezetés számlájára írta kiszolgáltatottságát.

A vezetéssel szembeni bizalom elvesztésével együtt járt az ellenféllel szembeni kisebbségi érzés felülkerekedése. Az osztrák—magyar vezetés meglepetve, sokszor teljesen megzavarodva állott a hasonló szintű szerb vezetés nagy harci tapasztalatokon alapuló gyakorlatával szemben. Az ellenfél harci felkészültsége, harci módszerei, elszántsága, állhatatossága és állandó kezdeményezőkézsége mégis az átlag osztrák—magyar katonára volt legmélyebb hatással, olyannyira, hogy a kishitűség, az alacsonyabbrendűség érzete gyorsan láb rakapott. E sajátos pszichózis leküzdése a vezetés minden energiáját igénybe vette azokban az augusztus végi, szeptemberi hetekben, amelyek a hadsereg „rendbeszedésével” s az újabb támadó hadművelet előkészítésével teltek el. A vezetés erőfeszítései azonban csak látszateredményeket hoztak: Potiorek újabb offenzívája során „a nem kívánatos jelenségek hatványozott mértékben megismétlődtek.”

*

Egy hadsereg sorsa nem dől el az első tűzpróba kudarcával. A Potiorek-offenzíva sikertelensége sem járt megsemmisítő eredménnyel: a győztes ellenfél nem ért el hadászati győzelmet, a Monarchia hadserege „állva maradt”, s változatlanul potenciális katonai erőt jelentett a Balkán-hadszíntéren. Am a kudarc megtépázta a Monarchia nagyhatalmi tekintélyét, elodázta újabb szövetséges belépését a központi hatalmak oldalán és a gyors győzelem helyett a Monarchiát kétfrontos háborúba sodorta. Mindemellett lekötötte az összhaderő tetemes részét és a tűzpróba 25 000 főnyi áldozatán túl egy, a hadászati döntés szempontjából mellékes hadszíntéren újabb megpróbáltatásokba és áldozatokba hajszolta. A Balkán-hadszíntéren levő osztrák—magyar haderő ugyanakkor végzetesen hiányzott a Monarcia legfontosabb hadszínterén, a galíciai harcmezőkön.

Мартон Фаркаш

ПЕРВОЕ ИСПЫТАНИЕ ОГНЕМ

Поражение армии Австро-Венгерской Монархии в Баццейне Дрины-Савы в августе 1914 года

Резюме

План операции, направленной на уничтожение сербских вооруженных сил, был разработан австро-венгерским военным руководством же в конце XIX века.

В ходе выполнения оперативные концепции подверглись существенному изменению: изменившееся соотношение военных сил, а также политические соображения (примкновение России к числу противников монархии, оборона Боснии-Герцеговины) перечеркнули возможность нанесения двойного главного удара, запланированного в долине Моравы и из Южной Боснии, более того по предложению союзнического немецкого военного руководства на передний план была выдвинута дефензивная оборона против сербских вооруженных сил.

Великодержавный престиж монархии, не менее политическая необходимость первой победы на Балканах (в сочетании с личным тщеславием главнокомандующего подполковника генштаба Оскара Потioreка) привели к принятию такого решения, в соответствии с которым Потioreк 12 августа сконцентрировал 5-ю армию в долине нижней Дрины и направил главный удар с запада на восток в направлении Вальево, к которому позже должен был присоединиться вспомогательный удар 6-й армии с верхнего течения реки Дрина, в целях двойного охвата, окружения и уничтожения сербских сил.

Сербское военное руководство своевременно распознало план удара силами 5-ой армии и поэтому основные имевшиеся в распоряжении силы сербов были направлены на отражение главного удара, причем большое внимание уделялось тому, чтобы неприкрытый левый фланг наступавшей 5-ой армии оказался в критическом положении. Это так и произошло. Положение левого фланга армии не облегчилось даже и переходом в наступление южного фланга, более того его задержка в ходе энергичного сопротивления, а затем и контрнаступления сербов поставила в критическое положение и южный фланг.

Márton Farkas

DIE ERSTE FEUERPROBE

Die Niederlage der Armee der Österreich—Ungarischen

Monarchie an der Drine und Save im August 1914.

Resümee

Den Plan der Kriegsoperation zur Vernichtung der serbischen Wehrmacht hatte die österreich—ungarische Heeresleitung schon am Ende des 19. Jahrhunderts detailliert ausgearbeitet.

Während der Durchführung wurden die Kriegsoperationskonzeptionen wesentlich modifiziert: Die sich veränderten militärischen Kraftverhältnisse und die politischen Erwägungen (Rußlands Eintritt unter die Feinde der Monarchie, die Verteidigung von Bosnien—Herzegowina) ermöglichten den geplanten doppelten Hauptschlag im Moravatal und aus Süd—Bosnien nicht, und auf den Vorschlag der verbündeten deutschen Heeresleitung trat sogar die defensive Verteidigung die serbischen Streitmacht in den Vordergrund.

Das Großmachtsprestige der Monarchie und die politische Notwendigkeit des ersten Sieges auf dem Balkan (gepaart mit Potioreks persönlichen Ehrgeiz) ergaben die Entscheidung, daß Potiorek am 12. August den Hauptschlag der an der unteren Drine konzentrierten 5. Armee nach Valjevo eröffnete, zu der sich später der Aushilfsschlag der 6. Armee vom Oberlauf von Drina angeschlossen hätte, um die serbischen Kräfte umzufassen, umzukreisen und zu vernichten.

Den Hauptschlag der 5. Armee erkannte die serbische Heeresleitung rechtzeitig und sie kehrte die zur Verfügung stehenden Kräfte gegen diese, großes Gewicht darauf legend, den ungedeckten linken Flügel der 5. Armee in eine kritische Lage zu bringen. Dies traf bald ein. Auch der Angriff des südlichen Flügels konnte die Lage nicht erleichtern, er selbst geriet sogar während des heftigen serbischen Widerstandes und Gegenangriffs in eine kritische Lage.

Der Zusammenbruch der mit großen Hoffnungen eröffneten Potiorek—Offensive brachte der Monarchie um ihr militärisches Ansehen. Die erfolglose Feuerprobe der Armee gegen das kleine Serbien zeigte nicht nur dem verbündeten Deutschland, sondern auch den alliierten Entente—mächten, sowie den Neutralen den richtigen militärischen Wert des Habsburgerreiches den Verwendbarkeitsgrad der Armee und die Primitivität der strategischen Planung und Führung ins rechte Licht stellend.